شلۆڤەکرنا مۆتیفان د ئەفسانەیا دەلالێدا

دلێر داود فەتاح
ماموستایێ هاریکار
پەیمانکەها ئارارات یا تایبەت، دهوك
هەرێما کوردستانێ، عێراق

کورتی

ئەفسانەیا دەلالێ ژ وان ئەفسانەیێن کوردی یێن ب باندوره د فۆلکلۆرێ کوردیدا ل سەر خەلکێ دەڤەرا زاخۆ. ئەڤ ئەفسانە وەکی پرانیا ئەفسانەیێن دی خودان پەیامەك مرۆڤایەتی، پەروەردەیی و رەوشتییە مینا ڤیان، قوربانیدان و وەفاداری و پەیوەندیا مرۆڤی ب سرۆشتیڤە و پیروزیێن مرۆڤی دیاردکەت. ئەڤ خەباتا بناڤێ "شلۆڤەکرنا مۆتیفان د ئەفسانەیا دەلالێدا" لێگەریانەکە ژبوی دیارکرنا مۆتیف و راز و نەپەنێن ئەڤێ ئەفسانەیێ، ژ بەر کو موتیف هەلگرا چەندین تایبەتمەندێن جور بجوره و هەر ژ بەر ئەڤی ئەگەری ئەڤ لێکۆلین پشتبەستنێ ل سەر رێبازا "ستیس تۆمپسۆنی" دکەت یا ب ناڤێ " ئەندەکسا مۆتیفێن ئەدەبیاتا گەلێری." ل گورەی ئەڤێ رێبازێ هەمی ڤەگێرانێن گەلەری د ناڤ خوەدا هندەك تشتێن هەڤپشك هەلدگرن و ب ئەڤێ هەڤپشکیێ دبێژن مۆتیف. ب رێکا مۆتیفا مە هەڤپشکیا ئەفسانا دەلالێ دگەل ڤەگێرانێن دی یێن گەلەری یێن کوردی و بیانێ دەستنیشانکرییە و واتایا وان مۆتیڤان د چاندا گەلەری یا کوردی دا دیارکریە و پاشی شلۆڤەکرییە.

پەیڤێن کلیلی : ئەفسانەیا دەلالێ، ستیس تۆمپسۆن و ئەندەکسا مۆتیفان.

1. پێشەکی

مۆتیف د مەیدانا رەخنەیا ئەدەبی و ئەدەبێ فۆلکلۆریدا جهەك گرنگ گرتیە و نەماز د ناڤ چاندا گەلەریدا بویە جهێ گرنگیدانەك مەزن ژ ئالیێ فۆلکلورناسێن رۆژئاڤاییڤە و د ڤی واری دە ناڤێ هەری دیار فۆلکلۆرناسێ ئەمریکی (ستیس تۆمپسۆن-Thompson Stith) و ب تایبەت خەباتا وی یا بناڤێ " The Motif Index of Folk-Literature" (ئەندەکسا مۆتیفێن ئەدەبیاتا گەلەری)یە، ئەڤ بەرهەم دشێت وەکی رێباز ژی بهێت هەژمارتن. ل گورەی تۆمپسونی د ناڤ هەمی ڤەگێرانێن گەلەریدا هەڤپشکیەك هەیە و ب ئەڤێ هەڤپشکیێ دبێژن مۆتیف.

1.1 گرنگیا لێکۆلینێ

مۆتیڤ وەکی مژارەك نوو د ناڤ مەیدانا ئەدەبیاتا کوردیدا سەرهلدایە، لێ بابەتێ موتیفێ ژ مێژدا بوویە جهێ گرنگی و لێکولینێ ل دەڤ رەخنەگر و فلکورناسێن بیانی و رۆژئاڤایی، ب ڤی ئاوایی گرنگە ئەڤ بابەت ل سەر وێژەیا کوردی یا دەڤکی ژی بهێت پراکتیککرن، ژ بەرکو وێژەیا کوردی گەلەك دەولەمەندە و ژوان ژی ئەفسانەیا دەلالێ ژ کومەکا مۆتیفێن جوربجور پێکدهێت. هەر ژ بەر ئەڤێ چەندی گرنگە کو ئەم بزانین فۆلکلۆرێ کوردی خودان چ تایبەتمەندیە و چاوان کەتیە ژێر باندورا مللەتێن دی و چاوان وان ژی باندور ل چاندا مللەتین دی کرییە یان ژی تایبەتمەندیا مۆتیفان د ناڤ وێژەیا کوردیدا ب چ ئاوایە.

المجلة الاكاديمية لجامعة نوروز, المجلد 8, العدد 1 (2019)
ورقة بحث منتظمة نشرت في 2019/3/31
البريد الالكتروني للباحث : dilerduski@yahoo.com
حقوق الطبع والنشر © 2017 أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الايداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0

1.2 ئارمانج لێکۆلینێ

ئارمانج ژ ئەڤێ لێکۆلینێ دووبارە ڤەژاندنا ئەڤسانەیا دەلالییە، کو بوو ماوەیەك دیر و درێژ ل سەر زارێ خەلکێ دەڤەرێ بەربەلاڤ، ب ئەڤێ یەکێ موتیف و بابەت و سیمبۆلێن جوربجور د ناڤ ئەڤێ ئەفسانەیا کوردیدا هەنە و برێکا موتیفان ئەم دکارین پەیوەندی و باندورا ئەڤێ ئەفسانەیێ د گەل ئەفسانە و وێژەیا دەڤکی یا کوردی و مللەتێن دی یێن بیانی دیاربکەین و ئەڤ چەندە ژی ئارمانجەك سەرەکییە.

1.3 میتۆدا لێکۆلینێ

د ئەڤێ لێکۆلینێدا پشت بەستن ل سەر رێبازا "ستیس تۆمپسۆن"ی و خەباتا وی یا بناڤێ " ئەندەکسا مۆتیفێن ئەدەبیاتا گەلەری" هاتیە کرن. ل گورەی ئەڤێ رێبازێ هەمی ڤەگوتنێن گەلەری د ناڤ خوەدا هندەك تشتێن هەڤپشك هەلدگرن و ب ئەڤێ هەڤپشکیێ دبێژن مۆتیف. لێ هندەك جارانا ئەم نەچار بووینە ل گوری تایبەتیێن ئەدەبیاتا کوردی بچین. ژبەرکۆ فۆلکلۆرێ کوردی خودان تایبەتمەندی و دەولەمەندیەك جودایە ژ مللەتێن دی.

1.4سنورێ لێکۆلینێ

مە د ئەڤێ لێکۆلینێدا و ب پشتبەستن ل سەر هەردوو ڤەگێرانێن بەربەلاڤ ل دەڤ

خەلکێ دەڤەرا زاخۆ و دەستنیشانکرنا مۆتیڤێن سەرەکی د ئەڤێ ئەفسانەییدا، هەڤپشکیا ئەفسانا دەلالێ د گەل ڤەگوتنێن دی یێن گەلەری یێن کوردی و بیانی دیارکرینە و پاشی ئەو مۆتیف ژ هێلێن جوداجودا شلۆڤەکرینە و رامانا وان د ناڤ چاندا گەلەریدا دیارکرییە.

1.5 پەیکەرێ لێکۆلینێ

ئەڤ لێکۆلین بناڤێ " شلۆڤەکرنا مۆتیفان د ئەفسانەیا دەلالێدا" ژ بلی دەستپێکێ و ئەنجامان ل سەر سێ تەوەرێن سەرەکی هاتیە دابەشکرن. د تەوەرێ ئێکێدا ب ناڤێ (دەروازە) بەحسا ئەفسانەیێ ب ئاوایەک گشتی هاتیە کرن. د تەوەرێ دوویدا ل ژێر ناڤێ (کورتیەک ل دور ئەفسانەیا دەلالێ) مە هندەک زانیاری ل سەر ژێدەرێ ئەفسانا دەلالێ داینە و پاشی مە هەردوو ڤەگێرانێن (ڤاریانت) بەلاڤێن ئەفسانەیا دەلالێ ژ زاردەڤێ ڤێسکار و کەسایەتیێن کەڤنارێن دەڤەرا زاخۆ ب رێکا دیداران تومارکرینە. د تەوەرێ سیێدا ئەم ل سەر زاراڤ، تێگەهـ، پێناسە و تایبەتمەندیا مۆتیفان راوەستیانە و پشترا مە ل سەر ستیس تۆمپسۆنی و ئەندەکسا وی یا مۆتیفان هندەک زانیاری داینە و سەرناڤێن سەرەکە یێن ئەندەکسا مۆتیفان یا وی ب رێز کرییە. پشترا مە ئەڤ رێباز ل سەر ئەفسانا دەلالێ پراکتیککرییە.

2. دەروازە

ئەفسانە بتەنێ چەند گووتنەکێن بێواتە و نەراست نینە، بەلکو ب رێکا ئەڤی تێرمی مرۆڤێ دەستپێکی ل هەمبەر مەزنی، ترسا گەردونی و دیاردەیێن سروشتی دیتنێن خوە راڤە و شرۆڤەکرینە (ئەلوەنی، 2007: 8). هێزداری و بێهێزیا مرۆڤی دبیتە ئەگەرێ پەیدابوون و ژناڤچوونا گەلەک تشتان. ل گورەی پرانیا پێناسەیان دەربارەی ئەفسانێ بێهێزیا مرۆڤی بوویە ئەگەر ئەفسانە ژ دایك ببن، ژ بەرکۆ "ئەفسانە بەری دەرکەفتنا مێژوویێ پەیدابووینە و بەرهەمێ مرۆڤێ سادە و ساکارێ دەستپێکیە، ئانکو ئەفسانە فەرێژا هزرێن مرۆڤێن سەردەمێ کەڤنارە"(Morales, 2007: 71-72). دشیاندایە ئەم بێژین، کەڤناتیا مرۆڤی ل سەر رووێ زەمینی بوویە هێڤێ پەیدابوونا گەلەک تشتێن سەیر و سەمەر و نەبەرعاقل. لێ هەرتشتەک بۆ قۆناغا خوە راست و دروست بوویە. باوەریا مرۆڤێ بەری هزاران سالان و یا ئیرو نە وەک ئێکە. ئەڤ ژی بۆ پێشکەفتنا عەقلێ مرۆڤاتیێ ڤەدگەریت، بەلێ وێ واتایێ ناگەهینیت، کو مرۆڤێن بەرێ ژلایێ مێشکیڤە نەپێشکەفتی بوون، بەلکو ژبۆی وی سەردەمی پر ئاسایی و مەنتقی بوو و د ناڤ هەر مللەتەکێ جهێ باوەرێ و شانازیێ بوویە، چونکی مرۆڤ وەکی لەهنگەک هێزدار د ناڤ حیکایەتا ئەفسانێدا خوە پێناسەدکەت. یا گرنگ ئەوە ئەم بێژین؛ مرۆڤێ دەستپێکی د یەکەم هەولا ژیانێدا خوەستیە خوە بناسیت، شوین پێن خوە ل گەردوونیدا دیاربکەت و دەووروبەری باشتر ناسبکەت و خەون ب ڤان سەدەماڤە دیتینە، کو بشێت دەستهەلاتا خوە ب سەر ژینگەها وی سەردەمی بسەپینیت. ب ئەڤێ چەندێ وان پەنا بۆ ئامرازەك کاریگەر بریە دا ئەڤێ ڤالاتیێ پرکەن. هەر ژ بەر ئەڤێ چەندێ دهێت گووتن ئەفسانە خەونا گەلان بوویە (ئەلوەنی، 2007: 7). دهێت ئاماژەکرن ئەفسانە چەند حیکایەتێن ئامۆژگاری و فێرکرنێنە، وەکی ئەفسانا (کاوەیێ ئاسنگەر) دهێت واتەیا (قەهرەمانی، شورەش و بەرخوەدانێ) دژی چینا زووردار. ئها ناڤێ هزاران کوردان (کاوایە)، لێ ئەم چەند بگەرین ئەم نەشێن ناڤێ مرۆڤەکێ بببینین (زوحاك)، ژ بەرکۆ کاوە سیمبۆلەک بەرز و جوانا باشی و ئازادییە، بەلێ زوحاك سیمبۆلەک خراب و کرێتە ژ بوی زولم و زۆرداریێ. ئەڤە ژی مەفێردکەت، کو مرۆڤ دشێت یێ خراب و زۆرداربیت و دشێت چاك و باشبیت، ئەڤ چەندە ژی دەربرینێ ژ ئالیێ رەوشتی یێ مرۆڤی دکەت. ئەگەر ئەفسانە کومەکا چیرۆك و حیکایەتێن نەراست و ئاشۆپی بن ژی ئەو میناکەك بەرزا فێرکرنێ بوو د سەردەمێ کەڤنارەدا. ژ بەرکۆ ئەم گەلەک جاران ئەفسانێ وەك فیلوسوفیا دەستپێکی دزانین، بەری فیلوسوفی وەك زانست بیت، ل پێشیێ د ناڤ ئەفسانەیاندا جهدگرت. گەلەک ئەفسانە هەنە لایەنێن پر خورت یێن فیلوسوفیێ د ناڤ خوەدا هەمبێزکرینە. ل ڤێرە ئەفسانەك گرێکی هەیە بناڤێ (ئاکیلیسێ قەهرەمان)، دبنگەهدا ئەڤ کەس کورێ دایکەکا (نیڤ خوداوەند)بوو و هێژ زارۆکبوو، دەیکا وی د ئاڤا مرێدا هلاندبوو. د ئەنجامدا لەشێ وی چربیت و پر بهێزبیت. ئێدی نە شیر و نە ژی کێڤان د لەشێ ویدا ناچن خوار. ژ بلی لنگێ وی یێ چەپێ، ژ بەرکۆ ل دەمێ دایکا وی د ئاڤا مرێدا هلاندی، لنگێ وی یێ چەپێ شلنەببوو. دبن چوکێ ویدا دبێژنێ (پاژن)، ئانکو خالا لاوازا (ئاکیلیسی) لنگێ وی یێ چەپێ بوو و لدوماهیێ ب وی لنگی دمریت. ئەڤ کاریکتەر ژی لەهنگێ داستانا ئلیادە و ئودیسایە. ب دەستێ شەهزادە پاریسی دهێت کوشتن(ئێریکسون، 2006: 57). ئەڤەژی رامان وێ چەندێ دگەهینیت، کو مرۆڤ کاریکتەرەك خودان کێماسیە و نەکاملە. ئەڤە ژی پرسەك فیلوسوفیە ل سەر مژرا هەبوونا مرۆڤی د دنیاییدا. ژ بەرکۆ "ئەفسانە گرێدایە ب هەبوونێڤە و وێ چەندێ شلۆڤەدکەت، کو چاوان تشتەك هاتیە هەبوونێ"(Cuddon, 1998:

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

526). چاندا کوردی ژی ژ ئەفسانەیان نەیا ڤالایە، بەلکو ئەو خودان میراسەك مەزن یێ چاندا دەڤکیە ب تایبەتیٚ داستان، چیرۆك و ئەفسانەیان و هتد. ئەڤان تایبەتمەندییێن ئەفسانێ جهێ خوە د ناڤ ئەفسانەیێن کوردی ژیدا گرتیە. د ناڤ وان دا مژارێن جوربجور یێن مینا جڤاکی، ئائینی، سیاسی، ئابووری، پەروەردە و رەوشتی دهێن دیتن. هەر وەك د ئەفسانەیا دەلالێدا، دەلال خوە دکەت قوربان ژبوی باژێرێ خوە، ئەڤە ژی هێمایێ قۆربانیدانێیە پێخەمەت گەل و مللەتێ خوە و سیمبۆلە، کو ژن ژی دکاردیت ببیت قۆربانی ژ بووی ئافراندن و ڤەژاندنا ژیانەك نوو و ژناڤبرنا تشتێ کەڤن و گەمارگرتی.

3. کورتیەك ل دور ئەفسانەیا دەلالێ

3.1 ژێدەرێ ئەفسانەیا دەلالێ

ژێدەرێ ئەڤێ ئەڤسانێ بۆ چێکرنا پرا دەلالێ ڤەدگەریت ل باژێرێ زاخۆ ل کوردستانا باشوور. گەلەك بوچوون دەربارەی درۆستکرنا ئەڤێ پرێ هەنە. ل گور دیتنا ئارکۆلۆژان ئەڤ پرە بەرهەمێ ئیمبراتۆریا رۆمانییە، ژ بەرکۆ ئەندازە و شێوازێ وێ بۆ هونەرێ رۆمانیان ڤەدگەریت. هەتا نوکە ژی یا رۆهن و ئەشکەرا نینە کا ژ لایێ کێ و د چ سالەکێدا ئەڤ پر دروست بوویە و ب گشتی لێکۆلەر، مێژوونڤیس و ئارکولۆژ نەگەهشتیەن چ بەلگە و بوچوونێن ئێکلاکری سەبارەتی دروستکرنا پرا دەلال. شەعبان مزیری د دەستپێکا شانونامەیا خوە یا بناڤێ (پرا دەلال) دا دبێژیت:

ئەڤە چیڤانۆکەکە هەتا نهۆ رۆژا دانانا ئەڤێ پرێ دیار نینە هندەك دبێژن یونانیان یا چێکری و لەشکەرێ زینەفۆن یێ ل سەر ڕابوری.. هندەکێت دی دبێژن هونەری یا چێکرنا پرێ وەکو یێت ڕۆمانی و یونانیا نە.. هندەك دبێژن عەباسیا یا چێکری.. ئەڤ چەندە نەیا دیارە.. بەلێ با پتر ژ دیرۆك نڤیسا دبێژن ل دەمێ حکمێ میر حسن عباس ئەوێ ل سالا 819ێ مشەختی دەستێ خۆ دانا یە ل سەر باژێرێ زاخۆ و حاکمێ وێ میر یوسف کریە دەرێ ل سالا 935ێ مشەختی میر حسن عباس گوتە میر نصرالدین میرێ زاخۆ دا پرەکێ چێپکەت ل سەر رویبارێ خابیری (مزیری، 1987: 5-6). ئەڤ بوچوون ژی چ بەلگە و ئەرگومێنتێن پشتراستکری نادەتە دەستێ مە، بەلکو ئەوژی چەند حیکایەت و ڤەگێرانن ل سەر دیرۆکا ئاڤاکرنا ئەڤێ پرێ. وەکی دیار گەلەك پرێن دی یێن وەکی ئەڤێ پرێ ل دەڤەرێن دی یێن کوردستانێ هەنە، بەلێ ئەڤ پر ژ هەمیان مەزنتر و بناڤودەنگترە. د هندەك ژێدەراندا دیرۆکا چێکرنا ئەڤێ پرێ بوو نێزیکی (دووهەزار و پێنج سەد سالان) دزڤریت.

سەبارەتی ناڤێ پرێ ژی، هندەك ژ نڤیسکار و رەۆشەنبیرێن دەڤەرێ دبێژن ناڤێ (دەلال) ژ ناڤێ (دوو دل) هاتییە. دبەرێدا خابیر بوش دبوو و خەلکێ ب کەلەك و کەشتیا دەربازی ئالێ دی یێ خابیری دبوون، ژ ئەنجامێ تێکلی و بازرگانیێ ئەڤینی د ناڤبەرا کچ و کوڕاندا پەیدا دبوون و دەما ئاڤ بوش دبوو، ڤان ئەڤینداران نەدشیا ئێکوودوو ببینن. پشتی ئەڤ پرە هاتیە دروستکرن ناڤێ وێ بوویە (پرا دوو دل) هێدی-هێدی ئەڤ ناڤ هاتییە گوهرین و بوویە (دەلال) (زەرو، 2018). بەلێ نڤیسکار (سعید رەزڤان) یەك ژ دیرۆك نڤیسێن خەلکێ زاخۆیە و چەند خەباتێن وی ل سەر دیرۆکا زاخۆ هەنە و ئەو دبێژیت: "د هندەك ژێدەراندا هاتییە، ئەڤ ئەفسانە گرێدایی کولتورێ ئەرمەنیانە و پەیڤا دەلال ژ پەیڤا (دەلو) یا ئەرمەنی هاتییە"(رەزڤان، 2018). ئەڤ نێرینە جهێ گومانێنە، ژ بەرکۆ (دەلال) نە پەیڤەك چێکرییە یانژی ڤەرێژا پەیڤەك دییە. پەیڤا (دەلال) ددەڤوکا زاخۆدا دهێت واتایا (رندی، جوانی و خوەشکی). ب بوچوونا مە چێکرنا پرێ ژێدەرێ هەرە سەرکییێ ئەڤێ ئەفسانێیە، ژ بەرکۆ د ناڤ هەمی تەخ و چینێن جڤاکیدا بەر بەلاڤە و ژ باب و کالان هاتییە ڤەگوهاستن و بوویە سامانەکێ فۆلکلۆری و چاندی.

3.2 ڤەگێرانێن ئەفسانەیا دەلالێ

ئەڤ ئەفسانە ب دووشێوەیان د ناڤ زارێ خەلکێ دەڤەرێ دهێت ڤەگێران:

3.2.1 ڤەگێرانا ئێکێ

هوستایەك هەبوو ل جزیرا بووتان، ئەوی هوستایی پرەك بۆ میرێ میرگەها بوتان ئاڤاکر. پشتی ئەڤ پرە ئاڤاکری، میری گوتە هوستایی: "ئەز دێ تە خەلاتکەم." میری گازی هوستایی کر، داکو خەلاتبکەتن و گوتێ: "ئەز دێ دەستێ تە یێ راستێ ژێڤەکەم، داکو چ جاران چ پرێن وەکی ڤێ جوان ل چ جهان ئاڤانەکەی." میری دەستێ وی یێ راستێ ژێڤەکر. پشتی دەست برینێ هوستا دهێت باژێرێ زاخۆ و میرێ زاخۆ داخازا چێکرنا پرەکێ ژێدکەت. وی ئەڤ بریارە قەبیلکر و گوتە میری: "ژ کەربێت میرێ بوتاندا ئامادەمە پرەکێ چێکەم". هوستایی دەست ب چێکرنا پرێ کر، ل دەستپێکێ ژ رەخاڤە دەستپێکر هەتا گەهاندی نیڤی، بەلێ سپێدێ دهات سەر کاری لێ مێزە دکر پرا هەرفتی. ئەڤ چەندە بۆ پرسگرێك بۆ هوستایی و سێ جاران هەردوو کڤانێن پرێ دگەهاندن هەڤ و جارەکا دی پر دهەرڤی و خراب دبوو. دبێژن هوستایی قەستا خێڤزانکەکێ(ئەفسونگەرەکێ) کر، داکۆ چارەسەرییەکێ بۆ ببینیت. خێڤزانکی گوتە هوستایی: "گاڤا کو تە کڤانێ نیڤێ تەمامکر، لنگێ هەر

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

گیانەوەرەکێ ل پێشیێ بکەڤیتە سەر، پێدڤیە سەرژێیکی و خوینا وی/وێ یانژی کەلەخێ وی/وێ بکی د ناف کەڤرێن پرێدا". هوستایێ جارەکا دی کڤانێ نیڤی تەمامکر و ل هیڤیا خودان رەحەکێ ما، داکو ببیتە قوربان. بەلێ ل پێشیێ دەلالا بیکا وی د گەل سەیەکێ بەر ب وی ڤە دهاتن، دەما کو سە ل پێشیێ دیتی کەیفا وی گەلەك هات. بەلێ دەمەکێ ئەو سەیە مشکەکێ دبینیت و لپەی دبەزیت. دەلال بتنێ دمینیت. ب ڤێ چەندێ هوستا تیکدچیت و خەمگیندبیت. دەمێ لنگێ دەلالێ دکەڤیتە سەر پری. ئێدی هوستا بێ ئومێد دبیت. هوستا ب هەردوو چاڤان دکەتە گری. دەلال ئەگەرێ گریا وی پرسیار دکەت : "ماموو تو بوچی دکەیەگری؟" خەزیرێ وێ ژی بابەتی بو دبێژیت. دەلال ژی دبێژتە وی: "خوە خەمگین نەکە، نە بێژە ئەز کچم و نەشێم ڤی کاری بکەم. ئەز ئامادەمە خوە ژبۆی پرێ و باژێری بکەم قوربان". هوستایێ ئەڤ پێشنیارە قەبیلکر و دەلال د ناف بەینەکێدا کر د ناف کەڤراندا و ڤەشارت. پشتی هەڤژینێ دەلالێ ب ڤێ روویدانێ هایدار دبیت، بلەز دەست دەتە ماهولکێ خوە و بەرەڤ پرێ دچیت. چەند ماهولەکا ل کەڤران ددت، داکو دەلالێ ژناف کەڤران دەربێخیت. د دەمکێدا ڤیریا دەلالێ ل بەر گوهان بەردەنگ دبیت و ژ زەلامێ خوە رە دبێژیت: "بهێلە ئەز ببم قوربان بۆ پرێ، تو هوسا من پتر دئێشینی." دبێژن زەلامێ وێ راوەستیا و بڤی رەنگی دەلال بۆ قوربانا پرێ. دبێژن ئەو جهێ دەلال تێدا هاتیە ڤەشارتن دوو دارێن بەنوکێ تێرا شین دبن و دبێژن ئەو هەردوو کەزێن دەلالێ بوون (زاخۆیی، 2013: 229-230).

3.2.2 ڤەگێرانا دووێ

دبێژن هوستایەك هەبوو ناڤێ وی عەبدولا بوو. ئەڤێ هوستایێ پرەك بۆ میرێ بوتان چێکر، بەلێ میری گوتە وی: "ئەز دێ تە خەلاتکەم." پشتی هینگێ میری دەستێ وێ یێ راستێ ژێڤەکر. وی ژی سۆزدا تولا خوە ڤەکەت و گوتە میری: "گەر تۆ بخوازی پرا تە قایمبیت و چ جار نەهەرڤیت. شیرێ بزنا رەش و عەرقێ تێکەلی ئێك بکە و ل ئێڤاری درنگ ل پرێ برەشینە." میری ژی ب گووتنا وی کر. هەر د وێ شەڤێدا هوستا عەبدولای ب مالبات خوە ڤە ژ جزیرا بوتان دەرکەتن و ڤەستا میرێ بەهدینان کر. پشتی بوویە سپێدە پرا بوتان هەموو هەرفت بوو و پلانا وی بسەرکەت. پشتی هوستا دهێت ڤەستا میری بەهدینان دکەت. دبێژتە میری: "ژ کەربیت میرێ بوتان دا دخوازم پرەکێ ل زاخۆ ئاڤا بکەم." ئەوژی ئەڤێ پێشنیارێ پەسەند دکەت و دبێژتە وی: "ئەز ئامادە هەر تشتێ تو بخوازی حازربکەم". دبێژن کەڤرێن پرێ ب تایبەتی ژ چیایێ کیرەی و خامتیری ئینان بەر دەستێ هوستایێ و هوستا ژی دەست بچێکرنا پرێ کر. بەلێ هندی هەر دوو رەخ دگەهاندن هەڤ دبوو سپیدە جارەکا دی پر خراب دبوو. هندەك دبێژن چوو دەڤ خێڤزانکەکێ ژ بوو ڤێ مەسەلێ، هندەك ژی دبێژن دهات خەونا وی دڤێت خودان رحەکێ بکەتە قوربان. پشتی ئەڤ چارەسەرییە دیتی، سپێدێ ئێکەم کەس گەهشت دەڤ هوستایێ دەلالا کچا وی بوو و کر د ناف کەڤراندا و کرە قوربان و هەردوو کەزیێن دەلالێ بوون دوو دارێن بەنوکێ و شینبوون (مەهدی، 2018).

4. شلۆڤەکرنا مۆتیفێن ئەفسانەیا دەلالێ

4.1 زاراڤێ مۆتیفێ

رەهێن زاراڤێ مۆتیف "د کوکا خوەدا ژ کارێ (Movere) و ناڤێ (Motivus)ێ لاتینی هاتیە وەرگرتن و مێژوویا وێ ژی ژبوو چەرخێن ناڤین ڤەدگەریت و ب ڕامانا زڤرین بولایێ پاشیێ و دووپاتی ل سەر کردارێ دهێت. زاراڤێ مۆتیف ب فۆرم و ئەرکێ خوە یێ نها ژ زمانێ فرەنسی دەربازی زمانێن دی بوویە"(تقوی و دهقان، 1388: 10). د فەرهەنگا ئۆکسفورتدا زاراڤێ مۆتیفێ بڤی رەنگی دیارکرییە: "موتیف بابەتەکە یان هزرەکە، یان ژی دەستەواژەیەکە دهێتە دووبارەکرن و پێشئێخستن د کارەکێ وێژەی یان د پارچەیەکا موزیکێدا"(Hornby, 2015: 998). د زمانێ کوردیدا زاراڤێن (مۆتیف، بیرۆکە) دهێن بکارئینان. دیسان د زمانێن عەرەبی، فارسی و تورکیدا زاراڤێ هەرە زێدە دهێت بکارئینان زاراڤێ (مۆتیفە). مۆتیف د بیاڤێن هونەری و زانستێن جوربجور یێن مینا (ئەندازیاری، بیناسازی، پەیکەرتاشی، مۆزیك، حیکایەت، فۆتۆگرافی و ئەدەبی و هتد)دا دهێت بکارئینان. لێ بیاڤێ کو هەرە زێدە دهێت بکارئینان بیاڤێ ئەدەبیە و ب واتایا خوە یا ئەدەبی مەبەست ژ مۆتیفێ: (ئەو بیرو و بیروکا د زەمینەیا کارێ ئەدەبیدا هەی)(عومەر، 2012: 68). یانژی هزرا سەرەکی یان بابەتێ د زەمینەیا کارێ ئەدەبیدا دهێت دووبارەکرن، یەکەیا دووبارەکرنێ، پالدەر و ئەگەر. موتیف ب رەنگەك گشتی ئەو یەکا دووبارەکری و بەردەوامیێیە و هەلگرا واتا و بەهایێن چاندییە و رۆلەکێ گرنگ دئاڤاکرن و پێشئێخستنا فۆرم (بنیات) و ناڤەرۆکا هەر جورەیەکێ هونەری و ئەدەبیدا دبینیت (بلاوی و یێن دی. 2012: 78). مۆتیف د بەرهەمێن گەلەریدا ئەلەمێنتا هەری بچوکە د سۆژێتێ (ناڤەرۆکێ) دا و ب واتایا پالدەر و ئەگەرە دهێت ژ خوە چ بوویەر بێ پالدەر و ئەگەر دەست پێ ناکەن یان چێ نابن (نازێ، 2012: 177-178).

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

گۆتنا مۆتیف ژ دەستپێکا سەدسالا (19)ـان و پێ دە وەکی تێگەهـ هاتیە بکارئینان. پشتی کـــو ڤەسەلۆڤسکی د سالا (1913)ـاندا مۆتیف وەکی تێگەهـ پێناسەکری، خەباتێن ل سـەر مۆتیفان زێـدە بوونـە (Demir, 2016: 6). نەمازە د وارێ خەباتێن ل سەر ئەدەبیاتا دەڤکی، چونکە مۆتیف ئامرازێ هەرێ هێسانە بۆ شلۆڤەکرنا وێژەیا دەڤکی و بتایبەت چیرۆکێ. دیسان ب ئالیکاریا مۆتیفان، ئەم دشێین چیرۆک، داستان و ئەفسانەیان و هتد، باشتر فامبکەین، ئەڤەژی ژبۆی هەر لێکۆلینەکا ل سەر فۆلکلورێ هۆکارەك پر گرنگە، چونکی د وێژەیا دەڤکی و گەلەریدا میناکێن وێ دیرن. ئانکو مۆتیف ئەو کەڤنەشوپیە یا کو گرێدایی ب ئەدەبیاتا دەڤکیڤە و د چیرۆك، ئەفسانە، داستان و سەرهاتیان و هتد، دا جهەك گرنگ گرتیە.

4.2 پێناسە و تێگەهێ مۆتیفێ

گەلەك لێکۆلەرێن فۆلکلۆری پێناسەیێن جوربجور پێشکێشکرینە و هەڤپشکیا گرنگا د ناڤبەرا ڤان پێناسەیاندا، وێ چەندێ نیشانی مە ددەن، کو مۆتیف پارچەیەکا گرنگا ڤەهەندنا چیرۆك، داستان و ئەفسانەیانە و "مۆتیف هێمایێن سەرەکە یێن چیرۆکانن، بێ مۆتیف ڤەگوتنێن گەلەری ناهێن ئاڤاکرن"(Pertev, 2015: 142-143). ئارسەر کرینستەنسن د وارێ مۆتیفان دە خودان خەباتێن هێژایە، ئەو دبێژیت: "مۆتیف دهێن نوژەنکرن و مۆتیفێن هەری کەڤنار ئەون یێن کو ڤەدگەرن بۆ هزرێن دەستپێکی"(Pertev, 2016: 1). ل گورەی ئارسەری، مۆتیف دشێن بهێن نوژەنکرن و ژنوڤە دەربکەڤن، ئانکو نەمەرجە ب تنێ مۆتیف د سەردەمەکێ دەستنیشانکریدا هەبن، بەلکو دکارە ژنوڤە ژی هندەك مۆتیفێن نوو بهێن سازکرن. گەلەك لێکۆلەرێن دی یێن وەکی تۆمپسۆن، پرۆپ و ڤەسەلۆڤسکی ژی ل گۆری خوە پێناسەیێن مۆتیفێ کرنە. ل گور زانیارێ روس ئەلکسەندەر نیکولاییفیج ڤەسەلوڤسکی (1838-1906)، مۆتیف ژ بابەتێ گرنگترە و چیرۆك ژ رێزکرنا مۆتیفان پێکدهێت"(Pertev, 2015: 139). گەلەك گرنگیە جوداهیێ بکەین د ناڤبەرا مۆتیف و بابەتیدا (Theme) د ئەڤێ قادێدا (ئێلیزا فرەنزێل – E. Frenzel) ب ڤی رەنگی بەحسا ئەڤێ جوداهیێ دکەت: بابەت هەمی میلودیێ دگریت، بەلێ مۆتیف ب تنێ ئێك نووتە. پێدڤیە هەردەم مۆتیف هەلگرا ناکوکی و بارگرژیان بیت. مۆتیف دشێت ببیتە خالا خوە دیتنێ و نەخشەرێکێ و پێنگاڤێن ئافراندنا کارێن ئەدەبی نیشاندکەت (عومەر، 2012: 68). ل گورەی ڤەسەلوڤسکی، مۆتیف ئەو تەشەیا ڤەگێرانێیە کو ناهێتە پارچەکرن و بابەت ژی ژ رێزکرنا مۆتیفان پێکدهێت، د ڤەگێرانێ دە ژی مۆتیف بەری مژارێ ژی دهێت (Mathúna, 2018: 16-17). مەست ژگووتنا ڤەسەلوڤسکی ئەوە چیرۆك براستی ژ هاتنا جەم هەڤا واتادارا مۆتیفان پێك دهێت. فۆرمالیستێن رۆس ژی هەمان بوچوون هەبوو ژبوی مۆتیفێ کو ئەو بچووکترین یەکا ڤەگێرانیە و ئەو ب (ئەتوم) بناڤکرییە. چونکە مۆتیفێ ئالیکاریا وان و فۆلکلۆرناسان دکر ژ بوی شلوڤەکرنا هەر کارەکێ ئەدەبی، (توماجوفسکی) د پەرتوکا خوە (تیورا ئەدەب – 1925) دا دبێژیت: "ئەتوم (مۆتیف) رێکێ ب مە ددەت، دا بزانین ڤەگێران دکارەك ئەدەبیدا (رۆمان وەکە میناك) چاوان هاتیە ئاڤاکرن و چ رێکان ژ بۆ خوە دگریتەبەر"(عومەر، 2012: 68). ل گورەی ئەڤێ گووتنێ مۆتیف دبیتە خالا بنگەهین یا ئافراندنا بەرهەمێ ئەدەبی و د هەمان دەمدا ئەو دبیتە خالەك گەوهەری ژبوی شلۆڤەکرنا وێ یەکێ. ئانکو مۆتیف هەم دبیتە سەدەم و هەم ژی دبیتە ئامرازە. زانیارێ ئەمریکی تۆمپسۆن دڤێ واریدا و ب تایبەت ل سەر مۆتیفێن چیرۆکان خوەدی خەباتێن گەلەك هێژایە، ئەو ژبۆ مۆتیفێ وەها دبێژیت : مۆتیف خوەدی قابیلیەتا دۆمدارییێیە و بەشا هەری بچووکا چیرۆکێیە. ژ بۆ پێوستێن ڤێ قابیلیەتێ مۆتیف دڤێ خوەدی تایبەتینە بالکێش و دەرئاسایی (نەئاسایی) بە. ژ بۆ ڤێ تۆمپسۆن ل سەر سێ بەشێن سەرەکە دسەکنە:

1. بەشا یەکەمین کەسن: (خوەدا، ئاژەلێن دەرئاسایی، ئافرندەیێن دەرئاسایی (سێهرباز، دێو، پەری، فەریشتە و هتد).
2. دویەمین تشتێن کو ل پاش بوویەران دە دمینن: (ئەشیایێن دەرئاسایی، ئادەتێن ئەجێب، باوەرییێن ئەجێب و هتد).
3. یا سێیەم ژی بوویەرێن سەربخوەنە (Demir, 2016: 7).

ژ بوی ناسین و دەستنیشانکرنا مۆتیفان د بەرهەمێن ئەدەبێ گەلەریدا مینا داستان، چیرۆك و ئەفسانە پێدڤیە بزانن هەرتشت د ئەڤان تەشەیێن ئەدبیدا نابیتە مۆتیف، بۆ نموونە دەما ئەم دبێژین: جونی جلکێن خوە کرن بەر خوە و چوو سوکێ، د ئەڤێ میناکێدا چ مۆتیفێن وەها ناهێن دیتن یانژی ئەڤە نەمۆتیفەکا هەژی هزرکرنێیە. لێ ئەگەر ئەم بێژین: ڤەهرەمانێ کومێ(کولاڤ) خوە یێ نەدیاریێ(نەدیاری) کرە بەر خوە، ل مەحفیرا خوە یا ئەفسوونی سوار بوو و چوو وەلاتێ رۆژهلاتێ رۆژێ و رۆژئاڤایێ هەیڤێ. هەری کێم چار مۆتیف د ئەڤێ نمونێدا هەنە: کوم، مەحفیر، رێویتیا دەرئاساییا هەوایی و وەلاتێ دەرئاسا. ژ بەرکو ئەڤ مۆتیف خوەدی هن تایبەتمەندێن

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

جودانە و هەر تشت دچیرۆکێدا هەتا دبیتە مۆتیف، پێدڤیە خودان تایبەتمەندیێن جودا بن. بۆنموونە د چیرۆکەکێ دە دایکبوون نە مۆتیفە لێ دێهاریا خاپین (ژن باب) ژ بەرکو وەکی تشتەکی نائێتە دیتن بەلکـو دهێتە هزرکـرن مۆتیفە" (Garry, El-Shamy, 2015: XV). ئانکو ئەو تشتێ چیرۆك پێ چێدبیت، دڤێت تشتەکێ هەری گرنگ و سەرنجراکێش هەبیت گرداپی ب بابەتێ چیرۆکێڤە، داکو ببیتە جهێ گرنگی و هزرکرنێ، لەورا دڤێت مۆتیف تشتەك ئاسایی نەبیت. دیسان هەڤپشکی ژی یەك ژ خەسلەتێن گرنگێن مۆتیفانە، ژ بەرکو وەکە هەڤپاری و دووبارەبون ژی دهێت نرخاند، ئانکو ژبلی کو (بوزێ رەوان) جاندارەك ئەفسونی بیت و بشێت بفریت، ئەڤە ژی تشتەك ئەنتەرسان و بالکێشە، ئەو خودان تایبەتمەندیەك هەڤپارە ژی، بۆ نموونە د ناڤ میتۆلۆژیا یونانیاندا (پەگاسوز) و د ناڤ چاندا ئیسلامیدا (بورقا) ئەم پێرگی ڤێ هەڤپشکیێ دبین. مەبەست ژ ئەڤان هەرسێ جانەوەرێن ئەفسونی ئەوە کو ئەوان شیانێن فرینێ هەنە و دکارن ددەمەك نێزیکدا لەهەنگی بگەهینتە جهێ مەبەس و پتریا جهێن ئەو دچنێ جهێن ئەفسونینە و هەردەم ژ بۆ خودانێ خوە دبن هاریکار. لێ ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینیت، کو چەند مۆتیف د ناڤ چاندێن جوداجودا دا پەیدابن واتایێن وان وەکە یەك بن، وەکە مۆتیفا رۆڤی د چاندێن عەربی و ترکیدا هەمێن خرابیێنە، لێ دچاندا کوردان و فارساندا هێمێن زیرەکێنە، یانژی "مار د میتۆلۆژیا و چیرۆکێن گەلەك وەلاتاندا هەنە، د جوهیاتی و مەسیحیەتێدا مار سەمبۆلا شەیتانییە. بەلێ ل هندستانێ مار ئافراندیەك پیروزە و خوەدی رۆلەکە گرنگە د ئەفسانە و فۆلکلۆرێن بودیست، ژاینا و هندیان دا، ل باشورێ هندستانێ و ب تایبەتی ژی ژ ئالیێ رۆژئاڤا، د باغچەیێن گەلەك مالان دە بەرستگەهێن رێلا ماران پەیدادبن"(Garry, El-Shamy, 2015:XVII). د دەرئەنجامدا ئەم دکارین تایبەتمەندیێن مۆتیفان د هندەك خالاندا رێزبکەین:

1. مۆتیف خوەدی قابلیەتا دۆمدارێ (بەردەوامی و دووبارەبوون) نە.
2. مۆتیف بەشا هەری بچووکا ڤەگێرانێیە، لەوما ناهێتە پارچەکرن.
3. مژار ژ مۆتیفان دروست دبن.
4. تشتێن بالکێش و ئەجێب دشێن ببنە مۆتیف.
5. دناڤ خوەدا واتایێن مژدار و فەشارتی دحەوینیت.
6. د چاندێن مللەتێن جوداجودا دا، خوەدی هەمان واتە یان واتایێن هەڤدژن.
7. دبیت ب تەنا سەرێ خوە ل دەڤەرێن جودا یان ل دەڤەرەکا دیارکری پەیدا ببن و پاشی بەلاڤ ببن (Demir, 2016: 8). ل داویێ ئەم دکار بێژین مۆتیف خودان گرنگیەك تایبەتە دناڤ چاندنا هەر مللەتەکیدا. د بەرهەمێن فۆلکلۆری یێن کوردیژیدا مۆتیف هێمایێن گرنگ و ژێناگەرن. بۆ نموونە، د داستانا فۆلکلۆریا مەمێ ئالاندا ژدایکبوونا مەموی مۆتیفەکە. چونکە ئەو د ناڤا شەرتێن دەرئاساییدا هاتیە دنیایێ. یانژی دەما مەمو زینێ دخەونا خوەدا دبینیت مۆتیفەکا گرینگە. پشترا دەما مەمو دەستا ژ هەر تشتی بەرددەت و بدووڤ زینێ دکەڤیت، مۆتیفە. کەتنا مەموی یا زیندانێ، مۆتیفە و پشترا مرنا وی د زندانێدا مۆتیفە. ب ڤی رەنگی دشیاندایە ئەم بێژین ب دەهان مۆتیفێن بڤی رەنگی د داستانێ دا دەرباس دبن، وان رێز بکەین. ئەگەر ئەم داستانێ ژ ڤان مۆتیفان خالی بکەین ژ بلی هندەك قالبێن ڤەگێرانێ دێ ل مەیدانێ تشتەك دی نامینیت. هنگێ ب ئاسانی ئەم دکارین بێژین، چیرۆك ب خوە، ژ رێزکرنا واتادارا مۆتیفان پێکدهێت. ئەڤە ژی هەمان بوچوونا ڤەسەلوڤسکییە د وارێ مۆتیفاندا.

4.3 ستیس تۆمپسۆن و ئەندەکسا مۆتیفان

ستیس تۆمپسۆن (Thompson Stith / 1885–1976) فۆلکلۆرناسەك ئەمریکیە و گەلەك خەباتێن وی یێن ل سەر فۆلکلۆری هەنە. وی گەلەك جورەیێن فۆلکلۆری یێن وەکی (ستران، چیرۆك، گوتنێن مەزنان، زووگۆتنوك و چیرچیرۆك و هتد.) بەرهەڤکرنە. وی ل سەر مۆتیفان ب ئاوایەك رێکوپێك و بەرفرەه خەباتا خوە ئەنجامدایە و خەباتا ستیس تۆمپسۆنی ب نـــاڤێ " The Motif Index of Folk-Literature" (ئەندەکسا مۆتیفێن ئەدەبیاتا گەلێری)یە (Demir, 2017: 55). وەکە دیار "مۆتیف ئەندەکس، خەباتا هەری گرینگا تۆمپسۆنە کو، ب کێماسی چل سالان خەبات ل سەر کرییە. تۆمپسۆن دگۆتارێن خوەدا ژی گەلەك بەهسا ڤێ وەشانا خوە کریە. تۆمپسۆن کەتیە دبن کاریگەریا لهەڤچوونا ناڤنەتەوەیی یێن مۆتیفێن فۆلکلۆرێدا.(The Motif Index) لیستەیەکا پراکتیکیا مۆتیفانە کو لێکولەر دشێن د لێکۆلینێن خوە یێن دەربارەیی ژێدەر و بەلاڤبوونا چیرۆکاندا بکاربینن. چاوان بیۆلۆژیست سیستەمەك زانستی بکاردئینن، ئەڤ ژی پۆلینکرنەکە زانستییە. هەر چەند بەری ڤێ ژی چەند خەباتێن وەکی وێ (ڤۆن هاهن، ژ. ژاجۆبس، کۆهلەر) هەبن ژی وەکی وێ بەرفرەه نینن"(Martin, 1979: 15-16) ئەڤ خەباتا

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

تۆمپسونی ڕێکەك ئەکادیمیە ژبوو دەستنیشانکر و شلۆڤەکرنا مۆتیفان د ناڤ بەرهەمێن ئەدەبی یێن گەلەریدا وەکە، چیرۆك، ئەفسانە، داستان و هتد. د ڤێ دەربارەیدا ئەو بخوە دبێژیت: مە د ناڤا خەباتێ دە جه نەدایە چەند جورەیێن دیارێن فۆلکلۆری. هەتا کو د ناڤ جورەیێن دنێن ڤەگوتنێن گەلێریدا جه نەگرتبن، ئەز ل سەر خورافە، کەڤنەشۆپی، باوەرییێن ئۆلی، مامك و گوتنێن پێشیان نەراوەستیامە. ئەگەر من هوسان نەکربا دا ئەڤ بەرهەم دووجاران ژ حالێ هەی مەزنتربیت (Thompson, 1955-58: 11). ئانکو ل ڤێرە تومپسون چ سینۆران ژبوو خەباتا خوە نادانە، بەلکو ئەو دەلیڤێ ددەت، کو ئەو کیاسییێن دخەباتا ویدا هەین، کەسێن ل دویڤ ویرا بهێن وان چارەبکەن و پربکەن. بۆنموونە د ناڤ ئەڤێ خەباتا تۆمپسۆنیدا مۆتیفێن هەمی گەلێن جیهانێ دەربازدبن، لێ مۆتیفێن کوردی دەربازنابن. بەلێ ئەو هەڤپشکیا ناڤنەتەوەیی یا د ناڤبەرا ئەڤان مۆتیفان د جیهانێدا دەلیڤەك مەزن ددەت، کو لیستەیا مۆتیفا یا تۆمپسۆنی ل سەر پرانیا بەرهەمێن گەلەری یێن جهانی بهێن پراکتیککرن، ژوان ژی فۆلکلۆرێ کوردی. تۆمپسۆن ب سالان ل سەر چیرۆکێن گەلەك دەڤەران لێکۆلینکرنە و خەباتا وی ژ شەش جلدان پێك دهێت؛ د پێنج جلدێن دەستپێکیدا مۆتیف هاتینە پۆلینکرن و د بەرگێ دوماهیکێدا ئەندەکسا تێگەهێن کو د ڤان جلدێن دەستپێکیدا دەرباسدبن هاتینە دیارکرن. تۆمپسۆن، ب گشتی د بنێ 23 سەرناڤاندا مۆتیف پۆلین (تەسنیف)کرینە (Pertev, 2015-2016: 4). د ناڤا "پێنج جلدێن ئەندەکسێ دە ژ چل و پێنج هەزاران زێدەتر مۆتیف هەنە. وی ئەڤ مۆتیفێن خوە هەم ژ چاڤکانییێن دەڤکی هەم ژی ژێێن نڤیسکی گرتنە. ئەڤ مۆتیف ب ئاوایەکی ڕێکوپێك هاتنە پۆلینکرن. بیست و سێ بەشێن سەرەکە ژ (A. مۆتیفێن میتۆلۆژیك) هەیا (Z. کۆمێن مۆتیفانێن جوربجور) ل گۆری ڕێزا ئالفابەتیك هاتنە ڕیزکرن. لێ چەند تیپێن وەکی (J، O و Y) ژ بۆ تەڤلیهەڤی دەرنەکەڤن بکارنەئانینە. هەروەها هەر بەشا سەرەکە ژی د ناڤا خوە دە هاتیە دابەشکرن. بۆنموونە، د بن بەشا (D. سحر) دە بنبەشێن وەکی (D0-D699. ڤەگوهەرین) و (D800-D1699. هەیبەرێن سحری) هەنە کو ئەوژی د ناڤا خوە دە هاتنە دابەش کرن"(Demir, 2016: 31). ئەڤ سەرناڤ ب ڤی ئاوایی د پەرتووکا وی دا هاتینە پۆلینکرن:

A. مۆتیفێن میتۆلۆژیك.
B. مۆتیفێن ئاژەلان.
C. قەدەغە.
D. سحر.
E. مرن.
F. دەرئاسایی (عەجێب).
G. مۆتیفێن حویتان (دێوان).
H. ئەزموون.
I. بئاقل و بێ ئاقل.
K. خاپاندن-حیلە.
L. بەروڤاژی بوونا چارەنڤیسی.
M. دیارکرنا داهاتووی.
N. سعوود و بەخت.
P. جڤاك.
Q. خەلات و جەزا.
R. گرتن و رزگاربوون.
S. زۆرداریێن نەئاسایی.
T. زایەند.
U. سرۆشتێ ژیانێ
V. دین.
W. تایبەتمەندیێن کارێکتەری.
X. پێکەنی.
Z. کۆمێن جوربجور یێن مۆتیفان (Thompson, 1955-58).

وەکو دهێت زانین ئەڤ بەرهەمێ تۆمپسۆنی د وارێ شلۆڤەکرن و ڤەکۆلاندنا لێکۆلینێن فۆلکلۆریدا چاڤکانیەك سەرەکییە. مە ژی زێدەتر د ئەڤێ خەباتا خوەدا ژ ئەڤێ چاڤکانیێ گرنگ مفا وەرگرتییە. لێ هندەك جارانا ئەم نەچاربوونە ل گوری تایبەتیێن ئەدەبیاتا کوردی بچین. ژ بەرکو فۆلکلۆرێ کوردی خودان تایبەتمەندی و دەولەمەندیەك جودایە ژ مللەتێن دی.

4.4 مۆتیفێن ئەفسانەیا دەلالێ

ئەفسانا دەلالێ ژی ژ وان ئەفسانەیانە، کو ژ مۆتیفان پرە و خوەدی واتایەك ڕەوشتی و مرۆڤایەتییە. لێ بەلێ شلۆڤەکرنا ئەڤان مۆتیفان دێ بێهتر واتایا وێ یا گران و پر

بایەخدار زەلال و رونتر بیت. و ئەو مۆتیفێن د ڤێ ئەفسانیەیدا دبیت خوەدی هندەك واتایێن جودا تر یان ژی خوەدی قابلیەتەك جودا تر بن ژ هندەك مۆتیفێن دی و ب ئەڤێ رەنگێ ل خوارێ هاتینە دەستنیشانکرن و شلوڤەکرن.

4.4.1 مۆتیفا سەردابرنێ

مۆتیفا سەردابرنێ یان ژی خاپاندنێ یەك ژ مۆتیفێن سەرەکیە د ئەندەکسا ستیس تۆمپسۆنیدا و د بنێ سەرناڤا خاپاندن دە، ب هەرفا (K) ێ هاتیە نیشاندان. بێگومان گەلەك ڤاریانت و جورێن ئەڤێ مۆتیفێ هەنە. هندەك جورە چیرۆك هەنە ژ سەری هەتا داویێ ل سەر زەمینێ ئەڤێ مۆتیفێ هاتینە ئاڤاکرن. د چیرۆکێن جڤاکا کوردی ژی دا هەمان تشت هەیە. وەکی چیرۆکێن ل سەر (عەلە نەویرەك) یان ژی چیرۆکێن ل سەر (رۆڤیان) نموونێن گەلەك بەرچاڤن ئەڤێ جورینە. بۆنموونە د داستانا زەمبیل فروشیدا، داکو خاتین سەرنجا زەمبیلفروشی بخوە رابکێشیت چەندین حیلەیان لێ دکەت، هەتا داویێ دکەڤیتە د ناڤ ڤینێن وی ژیدا، لێ هەر ئەو ناهێتە خاپاندن. د ئەفسەنەیا دەلالێژیدا ئەڤ مۆتیف خویایە و بوویە ئەگەرك مەزن ئەفسانە ژ جهەکێ بوو جهەك دن بهێت ڤەگوهاستن، هەروەکە د ئەفسانێدا وەها هاتی ڤەگووتن:

میری گازی هوستایی کر، داکو خەلاتبکەتن و گوتێ: "ئەز دێ دەستێ تە یێ راستێ ژێڤەکەم، داکو چ جاران چ پرێن وەکی ڤێ جوان ل چ جهان ئاڤانەکەی." میری دەستێ وی یێ راستێ ژێڤەکر. ئەڤ خاپاندن بەشەك گرنگە د ئەفسانێدا، ژ بەرکو دبیتە ئەگەرێ برینا ئەندامەکێ گرنگێ لەشی یێ قەهرەمانی و ئەڤ خاپاندن ب رەنگەك ڤەشارتی پەردەیێ ل سەر رەوشا دەروونی یا خراب یا میرێ بوهتان رادکەت و وی مینا مرۆڤەك حەسود و بەخیل پیشاندەدەت. ئەڤ چەندە ژی وێ راستیا تەحلا میرێن کوردان بوومە دیاردکەت. ئانکو ل جهێ میر هوستایی لهمبەری کارێ وی یێ باش و کەدا وی یا پیرۆز خەلاتبکەت، دەستێ وی یێ راستێ ژێڤەدکەت، ژبەرکو هوستا لهێڤیێ بوو لهمبەری ئەڤێ کەدا خوەیا پیرۆز پاداشتەکێ وەربگریت، لێ میر وی سەردادبەت و داخازدکەت وی خەلاتبکەت، بەرۆڤاژی دەستێ وی ژێڤەدکەت. پشتی ئەڤێ سەردابرنێ هۆستایێ خودان سەربوور و ب ئاقل ل ریکەکێ دگەریت، ئەوژی ب ریکا خاپاندنێ تولێن خوە ژ میری ڤەکەت. ژ بەرکۆ میر خودان هێز و دەستهەلاتە و هوستا ب سەنەهی نەشێت توولێن خوە ژێڤەکەت، ئەوژی پەنایێ ژبووی حیلەیەکێ دبەت، کو میر پێ بهێت خاپاندن. بڤی یەکێ هووستا مفایێ ژ ئەزموون و سەربوورا کارێ خوە دستینیت، داکو بشێێت ل هەمبەر هێزا میری براوستیت. ئەڤ بوویەر ب ئەڤێ رەنگی د ڤەگێرانا دوویدا دهێت ڤەگێران: "گەر تۆ ب خوازی پرا تە قایم بیت و چ جار نەهەرڤیت. شیرێ بزنا رەش و عەرقێ تێکەلی ئێك بکە و ل ئێڤاری درنگ ل پرێ برەشینە." میری ژی ب گووتنا وی کر... پشتی بوویە سپێدە پرا بوتان هەموو هەرفت بوو و پلانا وی ب سەر کەت. د جڤاکا کەڤنا کوردیدا هندەك بیروباوەرێن عەجیب دبوون جهێ باوەریێ و پیرۆزیێ، نەخاسم ئەگەر ئەو گوتن ژ هێلا زەلامێن ئولی، زانا، ساحر و کەسێن پیرۆزڤە هاتبان گوتن. هەر ژ ئەنجامێ ئەڤێ باوەریێ میر باوەریا خوە ب ئاموژگاریێن جەوت یێت هوستایی دئینیت. ب ئەڤێ یەکێ پر خرابدبیت و دهەرفیت. د ئەنجامدا میر ژی ب گوتنێن هوستایی دهێت خاپاندن. دبیت ئەڤ تشت د ژیانا مە یا کەتواریدا قابلی باوەری و راستیێ نەبن ژی، لێ ژ بەرکۆ جڤاك خودان هزر و عەقلیەتەك دەستپێکیە هەر تشت دچیتە د قالبێ باوەری و راستیێدا. هەر ژبەر ئەڤێ چەندێ ژی چیرۆك، ئەفسانە و داستان ب ریکا ئەڤان بوویەرێن سەیروسەمەر و نەبەرعاقل، پەیامەك رەوشتی، پەروەردەیی و فێرکاری و هتد، دگەهاند. ژ ئەنجامێ ئەڤێ بوویەرێ ژی ئەم فێربووین، هەر رەفتارەك خراب، ئەنجامەك خراب ل پشت خوە دهێلیت.

4.4.2 مۆتیفا جەزاکرنێ

د ئەندەکسا ستیس تۆمپسۆنیدا ئەڤ مۆتیف د بنێ حەرفا (Q) خەلات و جەزادا هاتیە قەیدکرن. د مەمێ ئالان و مەم و زینێدا، بەکو و میر ژ بەر کارێن وان یێن نەباش دهێنە جەزاکرن. د هندەك ڤاریانتاندا بابێ مەموی بەکۆی جەزادکەت و وی دکوژیت. قەرەتاژدین ژی جەزایێ میر ددەت و وی دکوژیت. نموونێن هوسا د ناڤ جڤاکا کوردیدا گەلەك بەرچاڤن. د ئەفاسانەیێدا پشتی هوستا پرەکێ بۆ میرێ جزیرا بوتان ئاڤادکەت, میرێ بۆتان دەستێ وی یێ راستێ ژێڤەدکەت. ئەڤە ژی موتیڤەك پر بەربەلاڤە د ئەدەبیاتا دەڤکی یا کوردیدا. د گەلەك حکایەت و سەرهاتیاندا (دەستێ مرۆڤەکێ دهێتە برین) یان ژی (چاڤەك وی دهێت کورەکرن). ب گشتی نمونێن ژێڤەکرنا ئەندامێن لاشی یێن مرۆڤی د ئەدەبیاتا دەڤکیدا دبرن. د هەر حیکایەتەکیدا ئەڤ مۆتیفە دبنە ئەگەرێ پێشڤەچوونا بوویەران هەتاکو بگەهیتە مەبەستا خوە یا سەرەکی. دیسان ئالیەك وێ یێ دی هونەرییە، کۆ ئەوژی دبیتە دەر ئەنجامێ(تولڤەکرنێ) ل جەم کاریکتەری ل هەمبەر ژ دەستدانا ئەندامەکێ لەشێ خوە. دەست برین د ئەڤێ ئەفسانێدا دیسان ژ ئالیێ هونەریڤە زەمینێ خوەشدکەت، کو

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

چیرۆك هێدی هێدی پێشبکەڤیت و ل دوماهیکێ هوستایێ بدەستەکێ ژ کەرێن میرێ بوتاندا، پرەك جوانتر و مەزنتر ل باژێرێ زاخۆ چێدەکەت و ئەڤ چەندە ژی دبیتە گەوهەرێ پەیدابوونا ئەفسانا دەلالێ. ئەڤ هەڤدژیا د ئەڤێ بوویەرێدا هەی گەلەك یا ڕامانداره، چونکی هوستا ل هەمبەر کارەکێ باش دهێتە جەزاکرن، نە کارەك خراب. ئەڤ چەندە ژی ژ ئالیێ ڕامانێڤە پر واتاداره و دیرۆکا سیاسی و سۆسیۆلۆژی یا مللەتێ کورد خویادکەت و رەخنەدکەت. ژ کەڤندا کوردا بهایێ مرۆڤێن ژێر و ئاقلمەند نزانییە و ڕێز ل هونەر و زانستێ وان نەگرتیە. ئەڤە ژی نیشانا هزرا پاشکەفتنا جڤاکا کوردیە. هوستا د ئەڤێ ئەفسانەیێدا، ب مرۆڤەك داهێنەر و ئافرێنەر هاتیە ئاڤاکرن. بەلێ میر ب کەسەك خوەپەرست و ئێگویستیك هاتیە ئاڤاکرن، ل ڤێرە هوستا هێمایێ ئاڤاکرن و ڤەژاندنا ژیان و هیڤیەك نوویە، بەلێ میر هێمایێ خرابکرن و ژناڤبرنێیە.

4.4.3 مۆتیفا دیارکرنا داهاتووی

د مۆتف ئەندەکسا تۆمپسۆندا ئەڤ مۆتیف د بن پیتا (M)ێدا هاتیە تۆمارکرن. نموونێن وێ گەلەك د ڤاریانتێن مەمێ ئالاندا هەنە، وەکی میر سویند دخوت، زینێ شووی ب چ کەسێ نەکەت. د ڤان موتیڤاندا لەهنگ هندەك حکمێن تەقەس ددن. وەکی د ئەفسانا دەلالێدا پشتی میری دەستێ هوستای یێ راستێ ژێڤەکری. وی ژی سۆزدا تولا خوە ژ میری ڤەکەت و ئەو ئەڤێ سۆزا خوە ب جهدئینیت، ژ بەرکۆ سوند و سۆز جهەك گرنگ دبن ڤی سەرناڤیدا دگرن و دبن ناڤێ (M100-M199. سوند و سۆزدان)دا هاتیە تومارکرن. گەلەك نموونێن ب ئەڤی رەنگی د ناڤ جڤاکا کوردیدا هەنە و گاڤا کەسەك سۆزەکێ ددەت، پێدڤیە ئەو سۆزا خوە بجهبینیت، ئەگەر نە ئەو مرۆڤ نابیتە خودان سۆز و ب مرۆڤەك کێم و بێ سۆز دهێت وەسفکرن. د ئەفسانا دەلالێدا ئەو سۆزا هوستا ددەت ژ ئەنجامێ کەربێ هاتیە و کەرب ژی گرێیەك دەروونییە ل دەڤ کارێکتەرێن چیرۆك، ئەفسانە و داستانا و هتد. ژ سەدەمێ رویدانەکێ پەیدا دبیت. ئەڤ کەربە پر خزمەتا چیرۆکێ دکەت و دبیتە ئەگەرێ هاتنا هندەك پێشهاتێن نەچاڤەرێکری. د ئەڤێ ئەفسانێدا کەربا هوستایێ وەکرییە، کو دەستا ژ هەلویست، هونەر و کارێ خوە بەرنەدەت و ژ کەرێن میرێ بوتاندا پرەکا دی ل باژێرێ زاخۆ چێبکەت. ئەڤە ژی دهێت واتەیا تولڤەکرنێ، بەلێ ب ئاوایەکی زانستی و ئەپستمۆلۆژی تولاخوە ژ میرێ بوتان ڤەدکەت و هەڤرکیا هیزێ دکەت و ب ڤی رەنگی هاتیە ڤەگێران: پشتی هوستا دهێت قەستا میری بەهدینان دکەت. دبێژتە میری: "ژ کەربیت میرێ بوتاندا دخوازم پرەکێ ل زاخۆ ئاڤا بکەم." ئەوژی ئەڤێ پێشنیارێ پەسەند دکەت و دبێژتە وی: "ئەز ئامادە هەر تشتا تو بخوازی حازر بکەم". گەلەك جاران کەربێ لایەنێن ئەرینی هەنە و هندەك جاران ژی دبیتە نەرینی و ئەنجامێن نەباش ل پاش خوە دهێلیت، بەلێ کەربا هوستایێ ئەرینی بوو و بۆ ئەگەرێ ئاڤاکرنا پرەکێ و ئافراندنا ژیانەك نوو ل دەڤەرێ و ل سەر بنگەها کەربێ پڕ دهێتە ئاڤاکرن و باشی ئەڤ کەرب بەرەڤ ئاستەك دی دچیت، ئەوژی قۆربانی دانە ل هەمبەری باژێری خوە. گاڤا مرۆڤ دەست ب هەر کارەکێ دکەت پێدڤە مرۆڤ بزانیت گەلەك قۆربانی ل پێشیا مرۆڤینە و ئەو کەسێن سەرکردایەتیێ دکەن، حەز دکەن هەردەم قۆربانیێ ژ خوە بدەن. ل ڤێرە ژی هوستا وەکی خوەبەخشەکێ قوربانێ ب کچ/بوکا خوە ددەت، داکو بشێت ب سەرکەفتیانە کارێ خوە ئەنجامبدەت، نە ژبوونا خوە، بەلکو ژبوونا ئافراندنا ژینەك نوو بۆ باژێرێ خوە هەمیی، چونکی پر بخوە سیمبۆلە و دوو ئالیێن موحتاجی ئێك دگەهینیتە هەڤ. ژبوو ئەڤێ خزمەتا مرۆڤایەتییێ هووستا بهاترین تشتی ژ خوە دکەتە قوربان.

4.4.4 مۆتیفا خێڤزانکی(ئەفسونگەر)

ئەڤ مۆتیف د ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا دبن بەشا (V) دینیدا هاتیە تومارکرن. ئەگەر ئەم ل دیرۆکێ ڤەگەرین، دێ بوو مە دیاربیت، کو د سەردەمێن کەڤندا ئائین د ناڤ هوز و قەبیلەیێن بچیکدا یێ سەردەست بوو و وان ژی بگرانی پەنا ژبوی زانینا سحر و فالان دبر، یانژی ئائینێن دەستپێکی تێکلیەك بوو د ناڤبەرا باوەرێن گشتی یێن جڤاکی و سحربازییێدا. لەومان فالڤەکەر و ئەفسونگەر د هەمان دەمدا وەکو رابەرێن دینی ژی دهاتن قەبیلکرن. خێڤزانك د دەڤوکا هەرێمێدا دهێت واتەیا (ئەفسونگەر)، ئانکو ئەو کەسێ داهات و پێشهاتێن مرۆڤان دزانن. ئەڤ جورێن کارێکتەران ژ هەموو مۆتیفێن دی بەربەلافتر و بێهتر د ئەفسانە، داستان، حیکایەت، چیرۆکان و هتد، دا دووبارەدبن. بەلێ ب فۆرم و شێوەیێن جودا. پرانیا جاران ئەڤ جورە کارێکتەرە خودان کەسایەتیەك پوزەتیفن(ئەرێنی) و دبن هاریکار ژبۆ ڤەدیتنا ڕێکا چارەسەرێ. بەلێ هندەك جاران ب ناڤێ (ئەفسونگەر، سێربەند و پیرەمێرەك رهپووش و هتد) هەر وەسان هندەك جاران سروشت بڤێ کارێکتەرێ رادبیت وەکی(دار، بەر، گول، هەسپ، مار و هتد)، د حیکایەتا نوح پێغەمبەریدا، ئانکو د ئائینێن ئاسیمانیدا، یێ کو بڤی کارێکتەرێ رادبیت (خودا)یە و فەرمانێ ددەتە نوحی و پێشهتا رابوونا توفانێ دکەت و بوو وی هەموو ڕێکا روهن و زەلال دکەت. دیسان د

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

ئەفسانەیا میرمحێدا (فەلەك) بڤێ جورە کەسایەتیێ رادبیت، داکو میرمح نەمریت هاریکاریا وی دکەت. د ئەفسانەیەك ئەرمەنیدا ئەوا ب ناڤێ (بولبولێ ئازەران) پیرەمێرەك بڤی جورە کەسایەتیێ رادبیت. ئەڤ پیرەمێر د بەر باغێ پاشایرا دبووریت و سێڤەکێ ژ باغچەڤانی دخوازیت، بەلێ باغچەڤان داخازا وی بجهنائینیت و ئەوژی نفرینا لێدکەت. ئەو باغ هشکدبیت. پاشی باغچەڤان داخوازا هاریکاریێ ژ وی پیرەمێری دکەت و ئەوژی دبێژتە باغچەڤانی: "ئەڤ باخە ئێدی چ جاران شین نابیت، هەتاکو بولبولێ ئازەران لێ نە خوینیت"(کرانسی، 2001: 66). گەلەك نموونە ژ بۆ ئەڤێ مژارێ هەنە، ژ بەرکۆ مۆتیفەك پر بەربەلاڤە. بەلێ یا ئەفسانا دەلالێ بڤی رەنگیە: هوستایێ سێ جاران هەر دوو کڤانێن پرێ دگەهاندن هەڤ و جارەکا دی پر دهەرڤی و خراب دبوو. دبێژن هوستایێ قەستا خێڤزانکەکێ(ئەفسونگەر)کر، داکو چارەسەری یەکێ بوو ببینیت. خێڤزانکی گوتە هوستایێ: "گاڤا کو تە کڤانێ نیڤێ تەمامکر، لنگێ هەر گیانەوەرەکێ ل پێشیێ بکەڤیتە سەر، پێدڤیە سەرژێکی و خوینا وی یاتژی کەلەخێ وی بکی د ناڤ کەڤرێن پرێدا". د پرانیا ئەفسانەیاندا ئەڤ جورە کارێکتەرە نیشانا ژیرمەندی و ئاقلمەندییێنە و دبن چارەسەرڤان و د ئەڤێ ئەفسانەیێزیدا خێڤزانك ب رۆلێ چارەسەرڤان رابوویە و ئەو تێبینا ئەو ددەتە هوستای درۆست دەردکەڤیت و پر پێ قائیم دبیت. ژ هێلا هوونەریڤە ژی خێڤزانك بوویە ئەگەرێ هندێ رووپدان دوماهیکا خوە بستینیت و بدوماهیکبێت، ژ بەرکۆ ئەو دبیتە ئەگەرێ ڤەکرنا گرێێ. ئانکو ئەو بوو خزمەتا بوویەرێ د ئەفسانەیێدا هاتیە ئاڤاکرن، ژ بەرکۆ ئەڤ کەسایەتی خودان سرۆشتەك چارەسەرینە و پێشهاتان دزانن، نەمازە د ئەدەبیاتا دەڤکیدا.

4.4.5. مۆتیڤا خەونێ

هەر ژ سەردەمێن کەڤندا خەون بوویە جهێ مژیلی و ل سەر راوەستیانێ ژ ئالیێ مرۆڤاڤە، خەون د خەودا ب رەنگەك ریزا خەیالان د هشێ مرۆڤاندا دەرباز دبن. ئەڤ چەندەژی گەلەك د چیرۆك، ئەفسانە و داستان و هتد، دا دهێت دیتن. بۆنموونە د حیکایەتا یوسف پێغمبەریدا خەونا کو فیرعەونێ مسرێ دبینیت مژارەکا گەلەك گرنگە یان ژی د داستانا مەمێ ئالاندا ئەڤینا ب رێکا خەونێ هەیە و مەم و زین د جورەیەکێ خەوێدا دبنە ئەڤیندارێن ئێکودوو. ئەڤ مۆتیف د ئەندەکسا تۆمپسۆندا د بەشێن (زایندە، سێحر، دیارکرنا پاشەرۆژی و خاپاندنێدا) و دبن حەرفێن (T, D, K, M) هاتیە نیشاندان. گەلەك جاران د خەوناندا شیرەت، ئاگاهی، ئاشکرابوون و چارەسەری هەنە وەکی، مەمو د خەونا خوەدا دبینیت، کو حەفت رۆژا پشتی وی دێ زینێ ژی مریت یان ژی مەم د خەونا خوەدا دبینیت، کچا بەکۆی هنارەکە ژەهکری بوو دئینیت. د ئەفسانا دەلالێژیدا و د ڤەگێرانا دوویێدا هوستا د خەونا خوەدا دبینیت، کا دێ چاوان ئاریشەیا هەرفتن و گەهندنا ئالیێن پرێ چارەسەرکەت، ئەوژی ب ئەڤی رەنگییە: هندەك ژی دبێژن دهات خەونا وی کو، دڤێت خودان رحەکێ بکەتە قوربان. پشتی ئەڤ چارەسەرییە دیتی، سپێدێ ئێکەم کەس گەهشت جهم هوستایێ دەلالا کچاوی بوو و کر د ناڤ کەڤران رە و کر قوربان. ل ڤێرە ژی خەون رێکا ڤەدیتنا چارەسەرییە و ب رێکا خەونێ هووستا شیا پرێ ئاڤابکەت و نەهەرفیت. وەکی چاوان د حیکایەتا یوسف پێغمبەریدا ب رێکا شلۆڤەکرنا خەونا فیرعەونی، مسری ژ سالاێن هشکاتی و بێبەرهەمیێ قورتالدبن و پێشوەخت خوە ژبوی وان سالێن بێبەرهەم ئامادەدکەن. ب گشتی ژ هێلا هونەری و مۆتیفێڤە هەردوو ڤەگووتن (خەون و خێڤزانك) ئێك ئەرك دستینن، ئەوژی رێگەچارە داکو بوویەر تەماميا خوە بستینیت و پر پێ بهێت ئاڤاکرن. ئاڤاکرنا پرێ د ئەڤێ ئەفسانەیێدا بخوە سیمبۆلەك گەلەك گرنگە، ژ بەرکۆ پر دوو ئالیێن ژهەڤ جوودا و دوور د گەهینتە هەڤ، ئەڤە ژی دهێت رامان گەهاندنا مرۆڤان بوو ئێکودوو، ئەڤ چەندە ژی ئێکەتی، دۆستانی و براتیێ دروستدکەت. چاوان ئاڤ دوو ئالیان ژ ئێك جودادکەت و پەیوەندیێن هەردوو ئالیان قوتدکەت. هوسان ژی پر وان هەردوو ئالیان دگەهینتە هەڤ و وێ جوداوونێ رەتدکەت. ئانکو پر بوویە سەدەمێ هندێ شارستانی بگەهن هەڤ، مەبەستا سەرەکی ژ سیمبۆلا پرێ ئەوە، دوو ئالیێن موحتاجی هەڤ دگەهینتە ئێك. مللەتێ کورد ژی خودان خاك و نشتمانەك پارچەبوویە، ژبووی ئەڤ مللەت جارەکادی هەڤبگریت و ئالیێن وێ بگەهنەهەڤ پێدڤی ب رەنج و قوربانیدانییە، وەکا چاوان دەلال، وەکە کچەکا خودان هەلویس خوە ژ بووی ئەڤێ مەبەستێ دکەتە قوربان و پرێ ل سەر ملێن خوە دهێلیت. ئەڤ ژی رامانا هەلویست و رەوشتەك پاك و جوانە، کو ناڤێ دەلالێ بخوە ژی سیمبۆلا پاکژی و جوانییە.

4.4.6 مۆتیڤا گیانەوەران

ئەڤ مۆتیف د ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا د خانا مۆتیفێن میتۆلۆژیك و ئاژەل(A/B) دا هاتیە ڤەیدکرن. د ئەدەبیاتا گەلەریدا ئاژەل ب گەلەك شێوەیان دەردکەڤیت پێش. گەلەك جاران وەکی ئاژەلێن هاریکار دیاردبن. بۆنموونە کوچك د ناڤ چیرۆکێن

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

گەلەریدا گەلەك بەرچاڤدبن و ئەو دبن ناڤێن (رەشۆ، سپیو و قەرەباش و هتد) دەردکەڤن و ئەو وەکی جانەوەرەك هاریکار و وەفادار بوو خودانێ خوە دهێن پەژراندن. وەکی د باوەرێن میتۆلۆژیك یێن جڤاکا کوردیدا، دەما جن دکەڤن جانێ مرۆڤەکێ ب سایا سەیان ئەو مرۆڤ ژ جنان دهێن پاراستن، هەر ژ بەر ئەڤێ چەندێ دهێت گووتن جن ژ سەیان حەزناکەن. ب ئەڤی ئەگەری گەلەك جاران سە وەکی ئەندامێن مالباتێ هاتینە هەژمارتن. دەربارەی مۆتیفا ئاژەلان بۆراتاڤ ب ڤی رەنگی دبێژیت: ئاژەل وەك نەباتان ژ ئالیێ سوودوەرگرتنا واڤە دهێنە نرخاندن. ژبۆ ئەفسانەیێن کو ئافراندن و ڤەگوهارتنا ڤەدبەژن باوەریان رە دبن مژار. لێ ئاژەل ژ نەباتا جوداتر د کەلەپۆرێن گەلەدە وەها دهێنە پۆلینکرن: یێن کو د خوارنا واندا چ هەژاری نینە/ یێن کو هەتا ژ دەستدانا وان گونەهە/ یێن کو دیتنا وان بێ قوودشن (ئیفلەهـ) (Pertev 2015: 142-143). ب ئاوایەك گشتی د ویژەیا دەڤکیا کوردیدا مۆتیفا ئاژەلان ب رەنگەك بەرفرەهـ دهێت دیتن. وەك داستانێن کوردی: خەج و سیابەند، مەمێ ئالان و دەرویشێ ئەبدی وهتد. ئەم مۆتیفا ئاژەلی(هەسپی) دبینن. دیسان ئەڤ مۆتیف د میتۆلۆژیایێن مللەتێن جودادا رامانێن پر گرنگ دگرن و واتایا وان ژ مللەتەکێ ژ بوی یەکێ دی دهێت گوهەرین یان ژی خوەدی واتایێن وەکهەڤن، وەکەی "گور د میتۆلۆژیا کوردان و ئەلمانان دە سەمبۆلا نەباشیێە وەکی چیرۆکا کەچا کوم سۆر"(Kizil, Tanrikulu 2015: 81). بەلێ د میتۆلۆژیا مللەتێ تورکدا گور رامانەك گەلەك پیرۆزە و ئەو نفشێ خوە ژ بۆی گوران ڤەدگەرینن. د ئەفسانەیا دەلالێدا ئەم ل پێرگێ مۆتیفا ئاژەلی (سە - کچك) دبینن. ئەم دکارین ئەڤێ مۆتیفێ د (B400. ئاژەلێن کەهی یێن هاریکار) د ئەندەکسێدا قەید بکەین. ئەڤ مۆتیف د گەلەك حیکایەت و ئەفسانەیێن رۆژهەلاتیدا هەیە، ژبەر هندێ ژی سە وەك گیانەوەرەك وەفادار هاتیە پەژراندن ب تایبەت د حیکایەتا هەڤالێن شکەفتێدا ل گور پەرتووکێن ئاسمانی سەیەك سێسەد سالان د گەل وان دکەڤیتە خەوەك سەرمەدیدا، ئەڤەژی هێمایەك وەفاداریێیە. بەلێ د ئەفسانەیا دەلالێدا سە ب وی ئەرکێ وەفاداری و قوربانێ نارابیت، بەروڤاژی ئەو دبت ئەگەرێ قۆربانیکرنا دەلالێ، ژ بەرکو ل دەمێ دەلال و سە پێکڤە قەستا هوستایێ دکەن، مشکەك ژ بن کەڤرەکێ دەردکەڤیت و ئەو سە دیڤ ئەوی مشکی دکەڤیت. بڤی رەنگی دەلال دبیتە قوربان، ئانکو سەیێ نەشیا قەدەرا خودانێ خوە بگوهەریت. بەلێ ئەم دشێن بێژین ژ ئالیێ هونەریڤە سە بوویە ئامراز کو دەلال ببیتە لەهنگا ئەفسانێ داکو تراژیدیا مەبەستا خوە پێکبینیت و نرخی بدەتە ئەفسانەیێ و ببت جهێ دلگرانیا وەرگری. ژ خوە ئەگەر سە ببا قوربان رەنگە چ ئەفسانێن ب ڤی ئاوایی نەدهاتن ڤەگێران، یان ژی ئەگەر سە ببا قوربان دڤیا ناڤێ پرێ کربا پرا (سەی)، کو ئەڤە ژی ل گوری هندەك باوەرێن کلتوری و ئولی نە تشتەك لایقە. مۆتیفا ئاژەلێ مشك ژی د ئەڤێ ئەفسانەییدا هەیە، ل گورەی جڤاکێن رۆژئاڤی مشك سیمبۆلا هەڤالینیێە، گەلەك جاران د مالێن هەژاراندا مالێن مشکان هەنە و خودانێ مالێ خارنا خوە و یا مشکی پارڤەدکەت، ئەڤە ژی دەربرینە ژ ژیانا هەژارن. بەلێ ل گورەی باوەرێن جڤاکا کوردی مشك هەرتم هێمایێ خرابی و نەپاقژیێیە و ئەو ب پرانی دهێت رەتدکرن، وەکی د نفرینەك کوردیدا هوسان هاتیە گوتن: (ما گوشتێ تە مار و مشك بخوەن). د ئەفسانا دەلالێ ژیدا رۆلێ، کو مشك پێ رادبە رۆلەکێ خراب و نەباشە و ئەو دبیتە سەدەم، داکو سە بدە پەی وی و پشترا پێیێ دەلالێ بکەڤیتە سەر پرێ. دیسان مشك ب ئەوێ چەندێ ژی ناسیارە، کو ژیانەك کورت هەیە، یان ژ هێلا مرۆڤانڤە دهێت کوشتن یان ژی گیانەوەرێن ژ وی مەزنترین مینا پشیك، مار و سەیێن ئاڤی، وی راڤدکن. ب پرانی مشك نێزیکی ژینگەهـا مرۆڤان دژین.

4.4.7 موتیڤا ژمارەیێ

د ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا ژمارەیێن فۆرمەل دبن بەشا(Z)ێ (ز. کومێێن مۆتیفێن جوربجور) ب هەژمارا (Z 71) ژمارەیێن فۆرمەل رێزکرینە. د گەلەك بەرهەمێن فۆلکلۆریدا، ب تایبەتی د چیرۆك، ئەفسانە و داستاناندا و د چاندا ماددی و مەعنەوی یا جڤاکیدا گەلەك جاران هندەك ژمارەیان جهـ و واتایەك تایبەت گرتیە و تایبەتمەندیێن وان یێن هەڤبەش هەنە. ئەڤ هەژمارە د ناڤ میتۆلۆژیا مللەتاندا، هەم ژی د ناڤ باوەری و ئولێن جڤاکیدا و ب گشتی د ناڤ چاندا گەلەریا جڤاکیدا خودان هندەك ئەرك و پەیرەون. بۆ نموونە مللەتێن ئاریانی حەژ ژمارەیێن کو(جوت) ناکن و پرانی مۆتیفا ژمارەیێن فورمەل هەژمارێن تاك دستینن. وەکی ژمارە (1، 3 و 7 و هتد). د ناڤ هەژمارێن کو گەلەك دهێن بکارئینان (ئێك، سێ، چار، حەفت و چل)نن، هەر ئێك ژ ئەڤان هەژماران ل گوری هەر چاندەکا دهێن بکارئینان، واتایێن جوربجور دستینیت. لێ ب گشتی ئەڤ هەژمارە د هەمی چاندا دهێن بکارئینان. بوونموونە "د ئولا کریستیاناندا ژ بەر باوەریا سێیەنەیێ هەژمارە سێ و دئولا ئیسلامێدا ژ بەر کو هز. محمد د چل سالیا خوەدا بوویە پێغەمبەر هەژمارە چل، د جوهیاتیێدا ژ

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

بەر کو خوەدا د شەش رۆژاندا دنیا ئافراند و رۆژا حەفتا راوەستە هەژمارە حەفت، ژبەر چار هێمانێن سەرکە (ئاف، هەوا، ئاگر و ئاخ) د گەلەگ چاندان ژی هەژمارە چار خوەدی واتایێن تایبەتن"(Demir, 2016: 31). ئەڤ چەندەژی د ئەفسانا دەلالێدا ژی هەیە، دەما هوستا سێ جاران پرێ ئاڤادکەت و جارەك دی پر خرابدبیت. هەروەکی د ڤەگووتنێدا ب ڤی رەنگی هاتی: هوستایی سێ جاران هەر دوو کڤانێن پرێ دگەهاندن هەڤ و جارەکا دی پر د هەرڤی و خرابدبوو. ئەڤە ژی مۆتیفەك کاریکتەریستە، ژ بەرکو سێ مۆتیفەك بەلاڤە د فۆلکلۆرێ کوردیدا و ب تایبەت د چیرۆکاندا ب ڤی ئاوایی دهێن دیتن (پاشاییەکێ سێ کور هەبوون) یان ژی د دەستپێکا مەمێ ئالاندا، سێ پەرییێن کو خوشکێن هەڤن هەنە (تاڤبانو، هەیڤبانو و ستێربانو). د داستانێدا، بابێ مەم، ئەلی بەگ، د گەل هەردوو برایێن خوە سێ برانە. قەرەتاژدین د گەل هەردوو برایێن خوە سێ برانە. یان ژی زینێ سێ رۆژا پشتی مرنا مەموی دمریت. دیسان د ئەفسانەیا دەلالێدا مۆتیفەکا دی یا ژمارەیان هەیە. ئەوژی ژمارە دوویە و وەکی وەها هاتی ڤەگووتن: دبێژن ئەو جهێ دەلال تێدا هاتیە ڤەشارتن، دوو دارێن بەنوکێ تێرا شین دبن و دبێژن ئەو هەردوو کەزیێن دەلالێ بوون. مەرەم ژ ئەڤێ مۆتیڤێ ئەوە، کو دوو کەزینە و ئەڤە ژی ب رەگەزێ مێڤە گرێداینە. د داستانا سیابەند و خەجێدا، هەمان ڤەگێران هەیە. دەما سیابەند ددە پەی گاکوڤی، ئەو ژ کەندالێ دکەڤە خارێ و دارەك د سنگی ویرا دچیت. پاشی خەجێ ژی ددە پەی وی و خوە دکەتە قوربان، دبێژن ل جهێ ئەو بوون قوربان دوو دار شینبوون. یان ژی ل سەر گۆرا مەم و زینێ دوو گول شیندبن. ئانکو ژمارە دوو د ناڤ میتا کورداندا جهەك گرنگ گرتیە و بوویە خوەدی رامانەك خوەسەر.

4.4.8 مۆتیفا قۆربانیدانێ

قۆربانی هەر ژکەڤندا نەریتەك بوو ل جەم مرۆڤێن دەستپێکی. ترس ژ سرۆشتی، ترس ژ خوداوەندی ئەڤ قوربانە دهاتن پێشکێشکرن، چ (مرۆڤ) با یان ژی (گیانەوەر). لێ دوێژەیا دەفکیدا مۆتیفەك پر بهێزە و بەربەلاڤە. ئەنکیدو کەڤنترین قوربانە د داستانا دەفکیدا. دیسان د ئاین و ئولاندا ژی ب چاڤەك پیرۆز ل ڤێ مژارێ نێرییە، وەکی کورێ (ئیبراهیم) پێغەمبەری، (ئیسماعیل) ب فەرمانا خودێ دێ بیتە قوربان. د ئەفسانا دەلالێژیدا ئەڤ مۆتیف ب ئەڤی رەنگی دەردکەفیت پێشبەری مە: دەمێ لنگێ دەلالێ دکەڤیتە سەر پرێ. ئێدی هوستا بێ ئومێد دبیت. هوستا ب هەردوو چاڤان دکەتە گری. دەلال ئەگەرێ گریا وی پرسیار دکەت : "ماموو تو بوچی دکەیەگری"؟ خەزیرێ وێ ژی بابەتی بو دبێژیت. دەلال ژی دبێژتە وی: "خوە خەمگین نەکە، نە بێژە ئەز کچم و نەشێم ڤی کاری بکەم. ئەز ئامادەمە خوە ژبۆی پرێ و باژێری بکەم قوربان". قۆربانی د ئەفسانا دەلالێدا مۆتیفەك پر خورتە. پشتی هوستا فەرمانا خێڤزانکێ بجهدئینیت و دەلالا بوك/کچا خوە دکەتە قوربانا پرێ. ئەڤ مۆتیفە هێزەك شورەشگێری و هەلویستێ کچا کورد بەرامبەر باژێر و وەلاتێ وێ دیاردکەت. ژبوو بەرژەوەندیا گشتی دەلالێ جانێ خوە کرە قوربان و ئەو پر ل سەر ملێن خوە هێلا. ئەڤە ژی بنگەهەك پر خورتە، کو ژنا کورد ل سەر بهێت پەروەردەکرن و ب ئاخا خوەڤە بهێت گرێدان. دەلال میناك و سیمبۆلا قۆربانیا وەلاتییە. دبیت کو یەکەم لەهنگا ژنا کوردبیت ددیرۆکا کورداندا خوە بۆ باژێرێ خوە و بۆ گشت مرۆڤایەتیێ کرییە قوربان. دەلال جهێ سەربەرزی و سەربلندیا ژنانە ل باژێرێ زاخۆ. ل گور ڤێ بریارێ (سەعید رەزڤان) هوسان دبێژیت: "بەرێ لدەمێ باب و کالێن مە ئەڤ ئەفسانە ڤەدگێران، ژن ب دەلالێ شاناز دبوون و خوە مەزن ددیتن"(رەزڤان، 2018). ئەڤ قۆربانیدانا رەگەزێ مێ سیمبۆلەك گرنگە و وێ رامانێ ددەت، کو ژن ژی دشێت ئافراندن و داهێنانێ بکەت. چاوان ژن دەیکە و پەروەردەیا یەکەما زارۆکێ خوەیە، هوسان ژی، ژن دشێت مەدەنیەتێ ب ئافرینیت و ببیت سەدەمێ ئافراندنا قۆناغ و ژیانەك نوو، چونکی ب قۆربانیدانا دەلالێ دوو ئالیێن پێدڤی یەك، جارەکا دی ب هەڤدوو شادبوون و ژیان و هێڤیەك نوو ل باژێری دەستپێدکەت. راستە بێ پر چێکری رەگەزێ نێر بوو، لێ ئەگەر قۆربانیا ڤشێ مێ نەبا، پر ئاڤا نەدبوو. د چاندا کوردی ژیدا پرانی لایەنێ مێ خوە دکەت قوربان، ئەڤە ژی تایبەتمەندیەك گرنگە دناڤ چاندا کوردیدا. ل ڤێرە دەلال خوە دکەت قوربان و دمریت، چیرۆك ب مرنێ خلاسدبیت و مۆتیفا مرنێ د مۆتیفا ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا، د ناڤا مۆتیفێن ئەساسیدا، د بن پیتا (E) مرنێدا هاتیە ڤەیدکرن. لێ د بەشێن (F. دەرئاسایی)، (M. دیارکرنا پاشەرۆژێ)، (N. سعوود و بەخت) و (S. زولمێن نەنورمال)دا ژی دەردکەڤە پێش مە. ل ڤێرە ئەم دشێن مرنا دەلالێ دبن مۆتیفا (N. سعوود و بەخت)ێژیدا حەساب بکەین. وەکی هوسان هاتی ڤەگووتن: دەمێ لنگێ دەلالێ دکەڤیتە سەر پرێ. ئێدی هوستا بێ ئومێد دبیت. هوستا ب هەردوو چاڤان دکەتە گری. دەلال ئەگەرێ گریا وی پرسیار دکەت : "ماموو تو بوچی دکەیەگری"؟ خەزیرێ وێ ژی بابەتی بو

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

دبێژیت. دەلال ژی دبێژتە وی: "خوە خەمگین نەکە، نە بێژە ئەز کچم و نەشێم ڤی کاری بکەم. ئەز ئامادەمە خوە ژبۆی پرێ و باژێری بکەم قوربان". قەدەرا دەلالێ هوسان هاتبوو ڤیسن، کو ل پێشیێ لنگێ وێ بکەڤیت سەر پرێ و ببیت قوربان. ئەو ب ئەڤێ قەدەرا خوە رازیدبیت، راستە ل پێشیێ سە دهێت، لێ ژ بەرکو مرن بەختێ دەلالێ بوو و قەدەرا وێ هووسان هاتبوو ڤیسین، ئەو بەری سەی دچیتە سەر پرێ و مرن دبیتە بەخت و قەدەرا وێ. تشتێ بالکێش و ئەنتەرەسان د ئەڤێ ئەفسانێدا ئەوە، کو د داستانا مەمێ ئالان و خەج و سیابەندا، زینێ و خەجێ خوە دکن قوربانی ئەڤینداریێ خوە، لێ د ئەفسانەیا دەلالێدا، دەلال وەکە لەهنگەڤ خودان هەلویست، خوە دکەت قوربانێ باژێری خوە، ل ڤر خالا گەوهەرین یا ئەفسانێ دیاردبیت، ئەوژی شەرەفا وەلات پارێزییە، ئەڤ چەندەژی ب رەگەزێڤە نە گرێدایە، بەلکو چ رەگەزێ نێر بیت یان رەگەزێ مێ بیت فەرقناکەت، بەلکو یا جوداهیێ پەدیادکەت هەلوست و رەفتارا مرۆڤییە. ئەڤ هەلویستێ شورەشگێرییێ دەلالێ د ئەفسانەییدا، مە فێردکەت ئەم حەژ ئاخ و وەلاتێ خوە بکەین ژ بوی هەر قوربانیدانەکێ ئامادەبین. ژ بەرکۆ تا سەردەمێ نها ژی دەلال میناکەك بەرز، پیرۆزا و نەمرا خەلکێ زاخۆیە ژبوی عەشقا وان بۆ باژێری خوە

4.4.9 مۆتیفا ڤەگەریانا جانی بۆ سروشتی

نەمری یا رحێ و ڤەگەریان بۆ سروشتی، کەڤنەشوپیەکە د ناڤ گەلەك ئەفسانەیێن رۆژئاڤایی و رۆژهەلاتیدا. ناڤێ گەلەگ گولان ژ گیانێ مرۆڤان هاتییە. وەکی گول (یاسەمەن) ئەڤ گول ژ ئەفسانەیەك یونانی پەیدابوویە. ئەوژی ئەفسانەیا (ئەپۆلۆیێ) یە. ئەپۆلۆ کورێ خوداوەندێ مەزن زیئسی بوو و ژ هەموو کورێن وی خوەشتڤیتربوو. ئەپۆلۆ خوداوەندێ رۆناهییێبوو. ژ بەرکو یێ جوان و ژێهاتیبوو پەیوەندیا وی د گەل گەلەك ژنان هەبوو. جارەك ژ جاران ئەو و کورێ خوە (هیاسینیتوس) بشەردچن و کورێ خوە دکوژیت. پشتی کورێ خوە دکوژیت، خوینا وی دریژیتە عەردی و د گەل رۆندکێن ئەپۆلۆیی تێکەلی هەڤدبن و گولەك شین دبیت ب ناڤێ یاسەمەن (ئێرکیسون، 2006: 26-27). هەروەسا د داستانا خەج و سیابەندا، هەمان کەڤنەشۆپی هەیە ئەو دەڤەرا کو سیابەند و خەجێ لێ بوونە قۆربان دوو دار شین دبن. د مەمێ ئالاندا ژی، ل سەر گۆرێن مەم و زینێ دوو گول شین دبن. د ئەفسانەیەیا دەلاێژیدا پشتی کو دەلال ژی دبیتە قوربان، دوو کەزێن وێ د ناڤ کەڤرێن پرێ رە، ل گورەی باوەریا خەلکێ دەڤەرێ دبن دوو دارێن بەنوکێ. ئەڤ مۆتیفە رامانا پیروزی و زێزگرتنێیە، ژبوو کو ئەو ناڤ و ئەو گیان هەتا هەتایێ سەرمەدی بمینیت. کەسکاتی بخوە سیمبۆلەکە ژ سیمبولێن ژیانێ هەروەکی بەهەشت ب کەسکاتیێ هاتیە سالۆخدان و کەسکاتی بەروڤاژی هشکاتییە. مەرەم ژ ڤێ جان گهورینا دەلالێ رامانا ڤەژاندنا ژیانەك نوویە و جاردن ڤەگەریانە ژ بوی سرۆشتی. ئەم دشێن ئەڤێ مۆتیفێ د خانەیا (.Eمرنێ) و د بنبەشێ (ڤەژاندن. E0-E199) د ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا بدانین. ژ بەر کو ناڤێ دەلالێ هەتا هەتایێ ما زندی و روحا وێ ڤەژاندن دا تشتەك نوو، ژ بووی خزمەتا گەلێ خوە و مرۆڤایەتیێ.

ئەنجام

1. د ناڤ ئەفسانەیا دەلالێدا چەندین مۆتیفێن ژ هەڤ جودا هەنە وەکی "مۆتیفا سەردابرنا میری و هۆستایی، مۆتیفا جەزاکرنا هۆستایی، مۆتیفا دیارکرنا داهاتووی(سۆزدان و ئاڤاکرنا پرێ ل زاخۆ)، مۆتیفا خێڤزانك(ئەفسونگەر)ی، مۆتیفا خەونێ، مۆتیفا گیناوەرانێن (سە و مشك)، موتیڤا ژمارەیێن (سێ و دوو)، مۆتیفا قۆربانیدانا دەلالێ، مۆتیفا سعود و بەخت و مۆتیفا ڤەگەریانا جانی بۆ سرۆشتی(ڤەژاندن)" ئەڤ هەمی موتیفە د ئەندەکسا تۆمپسۆنیدا دشێن بهێن قەیدکرن.

2. ئەو مۆتیفێن د ناڤ ئەفسانا دەلالێدا هاتین دیارکرن، واتایێن جوربجور ل خوە دگرن و خودان تایبەتمەندیەك هەڤپشکن و مینا وان مۆتیفان د گەلەك ڤەگووتنێن دی یێن گەلەری یێن کوردی و بیانیدا هەنە و ب تایبەت د داستانا مەمێ ئالاندا. چ ئەو مۆتیف خودان واتایەك هەڤپشك یان جودا بن. ئەڤ چەندە ژی دەولەمەندیەك دی ددەتە ئەفسانەیێ.

3. مۆتیفا قۆربانیدانێ مۆتیفەك گەلەك بەلاڤە د چاندا دەڤکی یا کوردی و بیانیدا و د ئەفسانا دەلالێدا جهەك گرنگ گرتیە، بەلکو ئەفسانە ب تەمامی ل سەر گەوهەرێ ئەڤێ مۆتیفێ ئاڤابوویە و خودان رامانەك جودایە، چونکی ژن ژ بووی وەلاتێ خوە، خوە دکەت قوربان و ئەڤە ژی تشتەك گرنگ و نوویە دناڤ چاندا کوردیدا، ژ بەرکو پرانیا جاران د ناڤ چاندا کوردیدا ژن خوە دکن قوربان ژ بوی ئەڤینا خوە یا جسمانی، بەلێ دەلال خوە ژبوی ئەڤینا باژێرێ خوە دکەتە قوربان. ئەڤە ژی تشتەك نوویە د قۆربانیکرنێدا دناڤ چاندا دەڤکیا کوردیدا.

doi : 10.25007/ajnu.v8n1a345

4. لگورەی دیارکرن و دەستنیشانکرنا مۆتیفان د ئەفسانەیا دەلالێدا، دیاربوو کو ئەفسانە ب رەنگەگ بەرچاڤ ژ رێزکرنا واتادارا مۆتیفان ئاڤادبن. ب واتایەك دی بەرهەمێن گەلەری ژ رێزکرنا مۆتیفانا پێکهاتا خوە یا هونەری د ئافرینن یان ژی هەر بەرهەمەك گەلەری -ئەفسانە وەکی نموونە- ژ کومەکا مۆتیفان پێك دهێت. هەر ژ بەر ئەڤێ چەندێ چاندا کوردی ژی وەکی مللەتێن جیهانی خودان دەولەمەندیە و شیایە باندورێ ل چاندا مللەتێن دی بکەت و ژ وان ژی باندورێ وەر بگریت.

ژێدەر

ب زمانێ کوردی

أ. پەرتووك

1. ئەلوەنی، نەجم. (2007). ئەفسانە و پەندی کومیدی گالتە ئامێزی کوردی. چاپخانا دارا. هەولێر.
2. ئێریکسون، ئیرك. (2006). میتولوجیایی یونانی. وەرگێران: کەریم مستەفا. وەشانی کوردی. ئوسلو.
3. زاخۆیی، سعید حەجی سەدیق. (2013). زاخۆ کەلەپور، ئەفسانە، پێزانین لناڤبەرا سالێت 1961-1990. چاپخانا خانی. دهۆك.
4. عومەر، موحسین ئەحمەد. (2012). فەرهەنگی ئەدەبی. وەشانی ڕەخنەی چاودێر. سلێمانی.
5. کرانسی، یوری. (2001). ئەفسانەکانی خۆرهەڵات. وەرگێران بۆ زمانێ فارسی: گل اقا دانشیان، وەرگێران بۆ زمانێ کوردی: غەریب پشتدەری. دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر .
6. نازێ، باڤێ. (2012). فەرهەنگا تێرمێن وێژەیی. وەشانێن ریڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ. دهۆك.
7. Pertev, Remezan. (2015). Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî, Dîrok, Teorî, Lîteratur, Berawridî1.Weşanên Avesta. Stembol.

ب. کۆڤار

1. مزیری، شەعبان. (1987). "شانۆنامەیا (پرا دەلال)". کۆڤارا کاروان: ژمارە (59).
2. Demir, Bunyamin. (2017). “Motîfên Sereke Di Çîrokên Mîrza Mihemed de”. The Journal of Mesopotamian Studies, Cilt (2), Sayi (1).
3. Kızıl, Hayreddin. Tanrıkulu, Veysel. (2015). “Berawirdkirina çîroka Hedlîlik Bedlîlik a bi Kurdî bi Gur û Heft Karikan a Birayên Grimm re”. International Journal of Kurdish Studies. H. (1).

ج. نامەیێن ماستەرێ

1. Demir, Bünyamin. (2016). “Çîrokên Kurdî Li Gorî Motîf Îndeksa Stith Thompson (Bi Nimûneyên ÇîrokênMîrze Mihemed)”, Teza Lîsansa Bilind (Master)ê. Zaningeha Mardin Artukluye, Enstituya Zimanên Zindî yên li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman u Çanda Kurdi, Mêrdîn, Tirkiya.

د. دەرسێن ماستەرێ

1. Pertev, Ramazan. (2015-2016). “Motîfên Di Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî de”. Newaşandî, Notên Dersa Edebiyata Gelerî ya Zanîngeha Mardîn Artukluyê astê Masterê. Mêrdîn.
2. Pertev, Ramazan. (2015-2016). “Vladimir Propp u Morfolojiya Cîroke”. Newaşandî. Notên Dersa Edebiyata Gelerî ya Zaningeha Mardîn Artukluyê astê Masterê. Mêrdîn.

ه. چاڤپێکەفتن

1. چاڤپێکەفتن د گەل فۆلکلۆرناس و ڤیسەرێ دەڤەرا زاخۆ ئەحمەدێ زەروی، ل ئێکەتیا ڤیسەرێن کورد تایێ دهۆك، ل روژا چارشەمبی، ریکەفتی 2018\6\6.
2. چاڤپێکەفتن د گەل مەلا محمەد مەهدی، ل رۆژا سێ شەمبی، رێکەفتی 2018\6\12 ل زاخۆ.
3. چاڤپێکەفتن د گەل ڤیسکار و دیرۆك ڤیسێ خەلکێ زاخو سعید حەجی سەدیق (سەعید رەزڤان)ی، ل رۆژا دوو شەمبی، رێکەفتی 2018\6\4 ل بازێرێ زاخۆ.

ب زمانێ عەرەبی

أ. کۆڤار

1. بلاوي، رسول. اباد، مرضية و يیَن دي. (2012). "موتيف الإغتراب في شعر يحي السماوي". مجلة العلوم الانسانية. العدد (19).

ب زمانێ فارسی

أ. کۆڤار

1. تقوی، محمد. دهقان، الهام. (1388). "موتیف چیست و چگونه شکل می گیرد؟" فصلنامه تخصصی نقد ادبی: س (2): ش(8). زمستان.

ب زمانێ ئنگلیزی

أ. پەرتووك

1. Cuddon, J. A. (1998). The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. Penguin Books. London.
2. Garry, Jane. El-Shamy, Hassan. (2005). Archetypes and Motifs in Folklore and Literature. M.E. Sharp. New York.
3. Hornby, A. S. (2015). OXford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford, Oxford UP.
4. Martin, Peggy. (1979). Stith Thompson: His Life and His Role in Folklore Schlolarship. Bloomington. Indiana: Indiana UP.
5. Morales, Helen. (2007). Classical Mythology A Very Short Introduction. Oxford: Oxford UP.
6. Thompson, Stith. (1955-58). The Motif Index Of Folk Literarture. Bloomington, Indiana UP.

ب. مالپەرێن ئەنترنێتێ

1. Mathúna, Séamus Mac. (2018). “The History Of Celtic Scholarship in Russia And The Soviet Union”. Ji malperê:http://societas-celto-slavica.co.uk/pages/pdf/Mac_Mathuna_SCS1.pdf